

T.C.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE GÖÇMEN EV-İŞÇİLERİNİN
DENEYİMLERİ

EVSER ÇAĞLA AYKANAT

YÜKSEK LİSANS
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
DOÇ. DR. EMEL COŞKUN

DÜZCE, 2023

T.C.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE GÖÇMEN EV-İŞÇİLERİNİN
DENEYİMLERİ

EVSER ÇAĞLA AYKANAT

YÜKSEK LİSANS

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
DOÇ. DR. EMEL COŞKUN

DÜZCE, 2023

E. Ç. AYKANAT

**COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE GÖÇMEN
EV-İŞÇİLERİNİN DENEYİMLERİ**

ŞUBAT 2023

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

14.03.2023

Evser Çağla AYKANAT

TEŞEKKÜR

Mevcut çalışmalar son yarım yüzyıldır uluslararası göçte kadınların hem sayısal hem de niteliksel olarak artan hareketliliğine dikkat çekmektedir. Kadınlar uluslararası göçte toplumsal cinsiyete dayalı işlerle, özellikle de ev ve bakım hizmetleri alanında uluslararası işbölümünde yer almaktadırlar. Türkiye de özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından göçmen kadınların bakım emeği alanında görünürlük kazandığı ülkelerden biri haline gelmiştir. Kayıt dışı ve güvencesiz çalışmanın yaygın olduğu ev içi bakım alanında çalışma koşullarının Covid-19 Pandemi döneminde daha da kötüleştiği tahmin edilmektedir. Bu araştırma da Türkiye'de ev içi bakım emeği alanında çalışan göçmen kadınların, Covid-19 pandemi sürecini de içine alarak çalışma deneyimlerini, değişen çalışma koşullarını ve bu alanda karşılaştıkları sorunları toplumsal cinsiyet perspektifinden ele almaktadır.

Bu çalışmanın planlanmasında ve gerçekleştirilmesinde olduğu kadar, lisans dönemi eğitim hayatımdan itibaren desteğini hiç esirgemeyen, beni yönlendiren, zamanını esirgmeden bu alandaki deneyimlerimi içtenlikle dinleyen ve kendi deneyimlerini benimle paylaşarak yol gösteren, motivasyon kaynağım olan değerli danışman hocam Emel Coşkun'a en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Evser Çağla AYKANAT
ŞUBAT-2023

İÇİNDEKİLER

BEYAN	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	x
ÖZET	xi
ABSTRACT.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 PROBLEM.....	2
1.2 ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
1.3 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	3
1.4 ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	4
2. LİTERATÜR	5
2.1 ULUSLARARASI GÖÇTE KADINLAR VE BAKIM EMEĞİ.....	5
2.1.1 İşgücüne Katılım Ve Göçmen Kadın Emeği	7
2.2 TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PIYASASINDA GÖÇMEN KADINLAR	9
2.3 REFAH REJİMİ VE TÜRKİYE’DE EV HİZMETLERİNDE KADIN GÖÇMENLER.....	12
3. YÖNTEM	18
3.1 ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	18
3.2 ÖRNEKLEM.....	19
3.3 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	20
3.4 VERİLERİN TOPLANMASI.....	21
3.5 ETİK SORUNLAR VE SINIRLILIKLAR.....	22
3.6 VERİLERİN ANALİZİ.....	24
4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA	25

4.1	DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER.....	25
4.2	GÖÇMEN EV İŞÇİSİ KADINLARIN GÖÇ SÜRECİ DENEYİMLERİ VE PANDEMİ DÖNEMİ	27
4.2.1	Göç Öncesi Deneyim Ve Göç Kararı.....	27
4.2.2	Göç Ve İş Bulma Sürecinde Aracı Şirket Ve Sosyal Ağların Önemi .	31
4.2.3	Pandemide Artan Bakım Talebi Ve Göçmen Kadınların Bakım Emeği	36
4.3	GÖÇMEN EV İŞÇİSİ KADINLARIN PANDEMİ DÖNEMİNDE DEĞİŞEN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE YAŞADIKLARI SORUNLAR	40
4.3.1	Pandemide Değişen Mesai: Çalışma Saatleri Ve İzin Günleri	45
4.3.2	Göçmen Kadınların Pandemi Döneminde İşveren İle İlişkileri	47
5.	SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	51
6.	KAYNAKÇA.....	56
7.	EKLER	62
	EK1Araştırmada Kullanılan Soru Rehberi.....	62
	EK2 Etik Kurul Onayı.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
	EK 3 Tanımlar	67
8.	ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Araştırma Katılımcılarının Demografik Profili.....	26
--	-----------

ÖZET

COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE GÖÇMEN EV-İŞÇİLERİNİN DENEYİMLERİ

AYKANAT, Çağla Evser
Yüksek Lisans, Sosyoloji Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Emel COŞKUN
Şubat 2023, 80 sayfa

Bu araştırma Türkiye'deki göçmen ev içi bakım işçisi kadınların Covid-19 pandemi döneminde değişen çalışma koşullarına ve deneyimlerine odaklanmaktadır. Hali hazırda güvencesiz çalışmanın yaygın olduğu ev içi bakım alanında pandemi döneminde çalışma koşullarının daha da kötüleştiği ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve şiddetin arttığı bilinmektedir. Ev içi bakım hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların pandemi döneminde yaşadıkları sorunlar Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi uluslararası kuruluşların raporlarında işaret edilmektedir. Bu araştırma da Türkiye'de ev içi bakım emeği alanında çalışan göçmen kadınların Covid-19 pandemi sürecinde değişen çalışma koşullarını ve karşılaştıkları sorunları bir örnek çalışma üzerinden ve toplumsal cinsiyet perspektifinden incelemektedir.

Bu çalışmada nitel bir yaklaşım benimsenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış soru rehberi eşliğinde derinlemesine görüşmeler, gözlem ve enformel sohbet kullanılmıştır. Araştırma kapsamında öncelikli görüşülenler ev içi bakım alanında çalışan Özbekistan ve Kırgızistanlı göçmen ev işçisi kadınlar olmakla birlikte aracı şirketler ve bu alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile de görüşülmüştür. Toplamda 11 ev işçisi göçmen kadın, bir aracı şirket çalışanı ve ev işçileri sendikası üyeleri ile görüşülmüştür. Araştırmacının bursiyer olarak yer aldığı bir TÜBİTAK-1002 araştırması sırasında tanışılan göçmen kadınlar ile yapılan ön görüşmeler sonucu kartopu yöntemi kullanılarak özellikle pandemi döneminde ev içi alanda çalışan göçmen kadınlara erişim sağlanmıştır. Görüşmeler Düzce ve İstanbul ili içerisinde bulunan görüşmecilerle yüz yüze, Ankara ve Antalya'da bulunan görüşmecilerle web tabanlı olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında alınan ses kayıtları Türkçe olarak deşifre edilmiş, analiz yapılmış ve araştırmanın bulgular ve raporlama kısmı oluşturulmuştur.

Bu çalışma ile göçmen kadınların özellikle Covid-19 pandemi dönemindeki çalışma koşullarını kendi deneyimleri üzerinden anlamak, yaşadıkları sorunlara dair farkındalık yaratmak ve önerilerde bulunmak amaçlanmıştır. Araştırma bulguları yatılı bakım alanında çalışan göçmen kadınların Covid-19 pandemi döneminde mesai saatlerinde ve iş yüklerinde artış, daha yoğun çalışma, daha sağlıksız koşullarda düşük ücretlerle çalışmak ve daha fazla işten çıkarılma ile karşı kaşıya kaldığını göstermektedir. Bu çalışma ayrıca göçmen kadınların hem göç sürecinde hem de yaşadıkları sorunların çözümünde başvurabildikleri sosyal ağlarının büyümesine ve kurumsallaşmasına işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Covid-19, ev içi bakım, göçmen kadın emeği, pandemi, toplumsal cinsiyet ve göç, Türkiye

ABSTRACT

EXPERIENCES OF MIGRANT DOMESTIC-WORKERS DURING THE COVID-19 PANDEMIC PERIOD

AYKANAT, Çağla Evser
Master's Degree, Department of Sociology
Thesis Advisor: Assoc. Prof. Emel COŞKUN
February 2023, 80 pages

This research focuses on the experiences and the changing working conditions of domestic migrant women care workers during the Covid-19 pandemic period in Turkey. It is known that working conditions worsened and gender-based discrimination and violence increased during the pandemic period in the field of domestic care, where precarious work is already common. The problems experienced by migrant women working in domestic care services during the pandemic period are pointed out in the reports of international organizations such as the International Labor Organization (ILO). This research examines the changing working conditions and problems faced by migrant women working in the field of domestic care in Turkey during the Covid-19 pandemic over a case study and from a gender perspective.

This research was designed with a qualitative research approach. In-depth interviews, observation and informal conversation were used as data collection tools in the research, accompanied by a semi-structured question guide. The primary interviewees were female immigrants from Uzbekistan and Kyrgyzstan working in live-in domestic care services, however, intermediary companies and non-governmental organizations (NGO) operating in this field were also interviewed. In total, 11 domestic workers, one intermediary agent and members from a domestic workers' union (IMECE) were interviewed. As a result of the preliminary interviews with immigrant women met during a TUBITAK-1002 study in which the researcher was a scholar, access was provided to immigrant women working in the domestic field, especially during the pandemic period, by using the snowball method. The interviews were conducted face-to-face with the interviewees in Düzce and Istanbul, and web-based with the interviewees in Ankara and Antalya. The audio recordings taken during the interview were deciphered in Turkish, analysed and the findings and reporting part of the research were created.

This study aims to understand the working conditions of domestic migrant women workers during the Covid-19 pandemic period in Turkey through their own experiences, to raise awareness about the problems they experience and to make policy recommendations. Research findings indicate that migrant women domestic workers have experienced increasing working hours and workloads, lower wages in worse work conditions, and increasing rate of dismissal and work circulation during the Covid-19 pandemic period. This study also points out to the growing and institutionalization of social networks of women immigrants which can be used both in the migration process and in solving the problems they experience.

Keywords: Gender and migration, migrant women's labor, domestic care, pandemic, Covid-19, Turkey

1. GİRİŞ

Bu araştırma Türkiye’de yaşlı ve çocuk bakım hizmetlerindeki talebin karşılanmasında 1990’lardan itibaren önemli bir rol oynayan göçmen kadınların pandemi döneminde çalışma deneyimlerini konu almaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de toplumsal cinsiyetlendirilen işgücü piyasası altında ev içi bakım hizmetlerinde çalışan kadın göçmenlerin bakım emeği sektöründe karşılaştıkları zorluklar, Covid-19 pandemi dönemiyle birlikte ağırlaşan çalışma koşulları kadınların perspektifinden araştırılmıştır.

Covid-19 küresel salgını, 2019 yılı sonundan itibaren yaşamı derinden etkilemiştir. Yaşamın tüm alanlarını etkileyen pandemi döneminde, işgücüne aktif olarak dahil olan gruplar arasında özellikle göçmenlerin savunmasızlıklarının arttığı bilinmektedir. Pek çoğu toplumsal cinsiyete dayalı işlerde kayıt dışı ve güvencesiz çalışan kadın göçmenler bu dönemde daha da savunmasız hale gelmiştir (Coşkun vd. 2022: 11). Hareket serbestliğinin ortadan kalkması ile işverene daha da bağımlı hale gelmiş, hijyenin önemli hale gelmesi ile daha ağır iş yükü ile karşılaşmışlardır.

Türkiye’de 1990’lardan itibaren yatılı bakım alanında çalışan göçmen kadınların varlığı bilinmektedir (Gökbayrak, 2009; Kaşka 2005-2006; Toksöz ve Ünlütürk-Ulutaş, 2012). Türkiye gibi bakım yükünün öncelikle aileye ve kadına havale edildiği ülkelerde devletlerin refah rejimi uygulamalarındaki yetersizliğin bir sonucu olarak yaşlı ve çocuk bakım hizmetleri göçmen kadınlar tarafından sunulan ücretli bir iş olarak piyasalaşmıştır. Güvencesiz ve kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu ev içi bakım alanında göçmen emeğine duyulan talebin pandemi döneminde arttığı tahmin edilmektedir. Toplumdaki en hasta ve bakıma muhtaç kesiminin bakım ihtiyacını karşılayan göçmen kadınların bakım emeği özellikle pandemi döneminde çok daha önemli hale gelmiştir. Ancak henüz Covid-19 pandemi döneminde kadın göçmen işçilerin ev içi çalışma koşullarına odaklanan yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu alanda var olan raporlar ve araştırmalar (Banerjee, 2020; Coşkun vd., 2022; ILO, 2020-2021; Benli ve Güler, 2021; IMECE, 2020), ev işçilerinin pandemi döneminde çalışma koşullarının giderek kötüleştiğine ve toplumsal cinsiyete dayalı taciz ve şiddetin arttığına işaret etmektedir. Bu araştırma da pandemi döneminde daha da önemli hale gelen ev içi bakım alanında çalışan göçmen kadınların yaşadıkları sorunları ve çalışma

koşullarındaki değişimi Özbekistanlı ve Kırgızistanlı kadınların deneyimleri üzerinden ve toplumsal cinsiyet perspektifinden anlamayı hedeflemektedir. Araştırma kapsamında on bir göçmen ev işçisi kadının yanı sıra aracı şirket çalışanı ve ev işçileri sendikalarının üyeleri ile de derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan kadın göçmenlerin altısı Özbekistan beşi Kırgızistan vatandaşıdır.

Bu araştırmanın bulguları, pandemi döneminde çalışma koşullarının hem yapılan iş hem de alınan ücret olarak daha da kötüleştiğini göstermekte; kayıt dışı ve güvencesiz çalışan kadın göçmen ev işçilerinin iş tanımlarındaki belirsizliğin ve iş yükünün pandemi döneminde daha da arttığına işaret etmektedir. Artan iş saatlerine rağmen daha düşük ücretlerle ve sağlıksız koşullarda çalışmak zorunda kalan kadın göçmenlerin ayrıca maaşını alamama, eksik ya da geç alma gibi durumlarla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Aynı zamanda bu araştırmanın verileri, kadın göçmenlerin Türkiye'ye gelişlerinde, iş bulma ve kalışlarında karşılaştıkları sorunların çözümünde sosyal ağlarının artan önemine dikkat çekmektedir. Özellikle pandemi döneminde oldukça etkili olarak kullanılan bu ağların zamanla dernekler ya da iş bulma ajansları gibi kurumsal kimliklere dönüştüğü de gözlemlenmektedir.

1.1 PROBLEM

Küresel göç akımlarında “kadınlaşma”nın görünürlüğü pek çok çalışma tarafından işaret edilmektedir. Feminist çalışmalar kadınların uluslararası göçteki gittikçe artan görünürlüklerini özellikle ev içi yatılı bakım gibi toplumsal cinsiyete dayalı işlerde yoğunlaşmalarının bir sonucu olarak yorumlamaktadır (Schrover ve Moloney, 2013). Ev içi bakım gibi göçmen kadınların yaptıkları işlerin ortak özelliği cinsiyete dayalı doğal bir işbölümünün uzantısı olarak görülmeleri, yani kadınlara yüklenen biyolojik özelliklerin aynı zamanda toplumsal konumlarını ve becerilerini belirlediğine dair varsayımdır. Dolayısıyla kadınlar çoğu düşük ücretli ve düşük statülü bu toplumsal cinsiyetlendirilen işlerde çalışmaktadır.

Kadınlara atfedilen ve yüklenen ev içi bakım işleri, ücretli bir hizmet haline getirildiğinde ise yine kadınlar tarafından yapılmaktadır. Ev içi yeniden üretim işlerinin ücretli bir hale gelmesiyle oluşan “ev işçiliği”, kadınların kadın oldukları için sorumlu tutuldukları bir alan olarak ortaya çıkmaktadır (Ünlütürk, 2010). Mevcut araştırmalar yaygın olarak kayıt dışı ve güvencesiz çalışan ev içi işçilerinin çalışma koşullarının ağırlığına işaret etmektedir (Kofman ve Raghuram, 2009; Anderson, 2006; Kaşka,

2005-2006). Göçmen kadın ev işçilerinin çalışma koşullarına yönelik mevcut literatür de benzer şekilde ev işçilerinin çalışma koşullarının ağırlığına dikkat çekmektedir. Pandemi döneminde yapılan araştırmalar pandemi döneminde ev ve bakım hizmetlerinde çalışan ev işçilerine yönelik uygulanan şiddet biçimlerinin artarak ilerlediğine işaret etmektedir (ILO, 2021). Halen etkileri devam eden Covid-19 pandemi döneminde, kötüleşen ev içi çalışma koşulları Türkiye’de yatılı ev içi bakım alanında çalışan göçmen kadınları ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Covid-19 pandemi döneminde kadın göçmen işçilerin ev içi çalışma koşullarına odaklanan yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Var olan araştırmalar ev işçilerinin pandemi dönemi çalışma koşullarının kötüleştiğine ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin arttığına işaret etmektedir (ILO, 2020-2021). Bu çalışma da Türkiye’de ev içi bakım hizmetlerinde çalışan kadın göçmenlerin Covid-19 pandemi dönemiyle birlikte değişen çalışma koşullarını ve karşılaştıkları zorlukları problem edinmiştir.

1.2 ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma ile Türkiye’de ev içi bakım alanında çalışan göçmen kadınların, Covid-19 pandemi sürecindeki deneyimlerini ve bu alanda karşılaştıkları sorunları toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz etmek; aynı zamanda pandemiyle birlikte giderek ağırlaşan olumsuz çalışma koşullarını görünür kılmak, farkındalık yaratmak ve önerilerde bulunmak amaçlanmıştır.

1.3 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Özellikle pandemi döneminde önemi artan bakım emeği Türkiye’de büyük oranda göçmen kadınlar tarafından sağlanmaktadır. Toplumdaki en hasta ve bakıma muhtaç kesiminin bakım ihtiyacı özellikle pandemi döneminde çok daha önemli bir hale gelmiştir. Bakım yükünü büyük ölçüde aileye ve kadına yükleyen Türkiye’nin refah rejimi içerisinde orta ve üst gelirli aileler de bakım ihtiyacını piyasa aracılığıyla göçmen kadın emeği ile karşılamaktadır. Göçmen kadınlar çalışma koşulları açısından da en dezavantajlı gruplardan birisi olarak görülmektedir. Çalışma izni olmadan kayıt dışı ve güvencesiz çalışma koşullarına izole çalışma biçimi eşlik etmektedir. Pandemi döneminde genel olarak ev işçilerinin çalışma koşullarının kötüleştiğini gösteren bazı çalışmalar mevcuttur (Güler, 2021; ILO, 2021). Ev içi bakım emeğinde çalışan göçmen kadınların karşılaştıkları sorunlar ve emek sömürüsü ise pek çok araştırmada

vurgulanmaktadır (Kofman ve Raghuram, 2009; Kaşka, 2005-2006; Gökbayrak, 2009; Toksöz ve Ünlütürk, 2011). Ancak henüz Covid-19 pandemi döneminde kadın göçmen işçilerin ev içi çalışma koşullarına odaklanan yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu alandaki uluslararası raporlar ev ve bakım hizmetlerinde çalışan ev işçilerinin pandemi döneminde işsiz kalma, emeğinin karşılığını alamama gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığını ve çalışma koşullarının giderek kötüleştiğine işaret etmektedir (ILO, 2021). Bu çalışmanın önemi ve özgün değeri de Türkiye'deki bakım rejiminde önemli bir rol oynayan göçmen emeğine dikkat çekmek ve toplumun en hasta kesimine bakan bu göçmen ev işçisi kadınların Covid-19 Pandemi döneminde değişen çalışma koşullarına dair bir analiz ile bu alandaki literatüre katkı sağlamaktır.

1.4 ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma Covid-19 pandemi sürecinde Türkiye'de ev içi ve bakım alanında çalışan kadın göçmenlerin deneyimlerinden elde edilen verilerle sınırlıdır. Araştırmaya katılan kadın göçmenlerin önemli bir kısmının (dördünün) belgesiz oluşu, gerçekleştirilen görüşmeleri ve içeriğini sınırlayan konulardan olmuştur. Bakım hizmetlerinin ev içerisinde ve uzun mesai saatleri altında gerçekleşiyor olması ve kadınların sosyalleşme olanaklarının olmaması da erişimi sınırlayan konulardan olmuştur. Araştırmaya katılan kadın göçmenler ile yaşanan dil sorunu az da olsa yaşanan sınırlılıklardan biri olmuştur. Görüşmelerin devam eden Covid-19 pandemi sürecinde gerçekleştiriliyor olması daha fazla kadın göçmene ulaşmanın önünde bir engel olmuş, sağlık riskinden dolayı bazı potansiyel görüşmecilere ulaşılamamıştır.

2. LİTERATÜR

2.1 ULUSLARARASI GÖÇTE KADINLAR VE BAKIM EMEĞİ

Uzun yıllar uluslararası göç akımlarında erkeği izleyen, pasif rollerde konumlandırılan ve görünmeyen kadınlar özellikle 1980 sonrasında hem literatürde hem de politikada görünürlük kazanmaya başlamıştır. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin bir uzantısı olarak bu göç akımlarında erkek, ailenin geçimini üstlenen, karar alan kişi olarak konumlandırılırken göç edenlerinin çoğunun erkek, onları “takip edenlerin” ise kadınlar olduğu varsayılmıştır (Morokvasic, 1984). Dolayısıyla hem göç politikalarında hem de göç teorilerinde erkekler ya göçün baş aktörleri olarak görülmüş ya da cinsiyetsiz bir kategori olarak ele alınan göçmen kategorisinde kadınlar göz ardı edilmiştir (Dedeoğlu ve Gökmen, 2020:18; Gönül, 2020:82). Erkek göçmen odaklı teorik çerçevede erkeklerin göç etme nedenleri kadın göçünü açıklamak için de kullanılmış ve kadınlar erkeklerin peşinden göç sürecine dahil olanlar, takip edenler olarak değerlendirilmiştir (Lutz, 2010).

Uluslararası Göç Örgütü'nün 2020 verileri dünya nüfusunun yüzde 3.6'sını oluşturan uluslararası göçmenlerin 281 milyona ulaştığını ve bu nüfusun yüzde 48'ini kadın göçmenlerin oluşturduğunu göstermektedir (IOM, 2020). Zlotnik (2003) 1960 yılından (yüzde 46.6) bu yana kadınların uluslararası göçten aldığı payda önemli bir değişim olmadığını ortaya koymaktadır. Kadınların uluslararası göç hareketlerindeki görünürlüğü sayısal olarak göç sürecine katılımdan ziyade feminist tartışmaların da katkısıyla kapitalist küreselleşmenin yarattığı uluslararası işbölümündeki görünürlükleri ile açıklanmaktadır (Dedeoğlu ve Gökmen, 2020:18; Erdoğan ve Toksöz, 2013; Gönül, 2020:82; Sassen, 2000; Schrover ve Moloney, 2013). Nitekim kadın göçmenler özellikle ev içi bakım alanı, ucuz imalat işçileri, tarım işçileri ya da ticari seks endüstrisinde seks satanlar olarak toplumsal cinsiyete dayalı, düşük statülü ve düşük ücretli işlerde talep edilen uluslararası bir işgücü olarak görünürlük kazanmaktadır (Kofman ve Raghuram, 2009; Sassen, 2000).

1980'li yıllardan itibaren göç alanındaki feminist çalışmaların artması ile kadınların görünürlüğü arasında bir ilişki vardır (Lutz, 2010:1649). Lutz (2010) göçmen kadınlar ve toplumsal cinsiyet ile ilgili çalışmaların geçirdiği evrimi; kadınların uluslararası göçte önce rakamsal görünürlüklerinin artması daha sonra aile bütçesine

katkıları ve kurumsal ilişkilerde görünürlüklerinin artması ve son olarak da ikincil rollere karşı bağımsız aktörler olarak bir direnişin başlaması olarak aşamalandırmıştır. 1990'ların ortalarından itibaren ise kadın çalışmaları bu kademeli evrimin yerini toplumsal cinsiyet çalışmalarına bırakmıştır. Kadın çalışmalarının artması ve bununla birlikte kadınların göç süreçlerine daha fazla dahil olması görünürlüklerini artırıcı etkenler arasında yer almıştır (Dedeoğlu ve Gökmen, 2020; Lutz, 2010). Kadınlar, bireysel seçimleri ve aile kararlarını alma noktasında pasif bireyler olmadıkları, çoğu zaman toplumsal cinsiyet rollerinin bir uzantısı olarak ya da bu rollerin getirdiği baskıdan kaçmak için daha iyi bir gelecek amacıyla göç eden bireyler olarak görünür olmaya başlamıştır (Dedeoğlu ve Gökmen, 2020:25; Erder, 2011:187). Kadınların uluslararası göç hareketliliğindeki payı özellikle gelişmiş Batılı ülkelerde erkekleri geçmektedir (yüzde 52) (IOM, 2020). Kadınların hem sayısal hem de yaptıkları işlerin ve göç etme biçimlerinin niteliksel olarak görünürlüğü pek çok çalışmada “göçün kadınlaşması” olarak tanımlanmaktadır. Bu olgu, kadınların tarihsel olarak göz ardı edilen ve pasif olarak tanımlanan konumlarından farklı olarak, toplumsal cinsiyetlendirilen işgücü piyasasına dahil olmak amacıyla gerçekleştirdikleri “bağımsız” göçüne işaret etmektedir (Lutz,2010; Morokvasic, 1984; Toksöz ve Ünlütürk, 2011; Ünlütürk ve Kalfa, 2009).

Uluslararası göç akımlarında kadınların konumunu ve kadın emeğine olan talebi açıklayan önemli boyutlardan birisi de kapitalist küreselleşme ve neo-liberal ekonomi politikalarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerine etkileridir (Sassen, 2000). Nitekim gelişmiş ülkelerdeki göçmen kadın emeğine artan talep ile refah devletlerinin piyasalaşan bakım hizmetleri yakından ilişkilidir (Kofman, 2000; Lutz, 2010; Önder, 2021). Neo-liberal ekonomi politikaları altında özellikle Batılı devletlerde gerileyen kamusal bakım hizmetleri sorunu, kadın göçmen emeğine olan talebi belirlemektedir (Gökbayrak, 2009:56-77). Sassen'e göre az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelerin bakım açığı sorununa yönelik kadın göçmenler tarafından bir “bakım transferi” gerçekleşmektedir (Sassen, 2000). Bu hareketlilik aynı zamanda “bakım göçü” olarak tanımlanmaktadır (Akalin, 2014; Sassen, 2000). Diğer yandan kapitalist küreselleşme ve neo-liberal ekonomi politikalarıyla birlikte artan yoksulluk ve işsizlikten en çok etkilenenler kadınlar olmuştur. Eşitsiz işgücü piyasasındaki değersizleştirilmiş emek ve yedek işgücü konumlarıyla kadınlar ilk vazgeçilenler olmaktadır (Yalçın, 2015). “Yoksulluğun kadınlaşması” olarak da kavramlaştırılan bu

durum kapitalist küreselleşmenin özellikle üçüncü dünya ülkelerindeki kadınlara olumsuz etkilerine, kadınların ekonomik ve sosyal kaynaklara erişimdeki dezavantajlı konumuna ve emeklerinin değersiz kılınmasına işaret etmektedir (Ünlütürk-Ulutaş, 2009).

Yoksulluk ve işsizlik kadınların hareketliliğini teşvik eden önemli bir faktör olmakla birlikte (Bloch, 2011), toplumsal cinsiyet çalışmaları, kadınların ataerkil ilişkilere, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve eşitsizliklere bir tepki olarak da göç ettiklerini ortaya koymaktadır (Coşkun vd., 2022; Morokvasic, 1984; Şahin; 2018). Bu alandaki ilk araştırmacılardan Morokvasic kadın ve erkeklerin hem göç kararları hem de göç biçimleri ve olanakları açısından farklılık gösterdiğine işaret etmekte, kadın göçünün çoğu zaman ataerkil ilişkilere ve toplumsal baskılara karşı biçimlendiğini ileri sürmektedir (1984). Belirli kategorilerdeki kadınların göç hareketliliğine dikkat çeken Morokvasic, özellikle boşanmış, bekar, mülkiyete ve istihdama erişimi kısıtlı ve aile reisi konumundaki kadınların göç etmeye meyilli olduğunu vurgulamaktadır (A.g.e). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sadece kadınların göç sebeplerini değil, göç süreçlerini, işgücüne katılma biçimlerini ve deneyimlerini de şekillendirmektedir.

2.1.1 İşgücüne Katılım Ve Göçmen Kadın Emeği

Kapitalist ekonomik ve toplumsal ilişkilerin aile yapısına etkisiyle, ev ile iş yeri ayrılmış, “ev” yeniden üretim işleri olarak tanımlanan yeme, içme, barınma ve ertesi güne hazırlanma gibi temel faaliyetlerin gerçekleştirildiği “ekonominin dışında bir yer” halini almıştır (Bora, 2010:59). Ev, dış dünyadan ve her türlü tehlikelerinden uzak bir alan olarak görülmüş ve bu alan içerisinde yaşanan her türlü şiddet, baskı ve eşitsiz ilişkiler “özel alan” olarak ele alınmasının bir sonucu olarak görünmez kılınmıştır. Ataerkil ilişkiler sisteminin bu “özel alan” içerisinde kadına yüklediği sorumluluklar, karşılıksız ve görünmeyen kadın emeğinin hane üyeleri tarafından tüketilmesini içermektedir (Yaman, 2018:100). Ataerkil sistem içerisinde inşa edilen toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kadınları eve yani “özel alana hapsedmiş” bu alan içerisinde gerçekleşecek her türlü bakım hizmetleri ve yeniden üretim işlerinden sorumlu tutmuştur (Durmaz, 2018: 67). Ev içi işler, neslin devamlılığı, yaşlı ve hasta bakımı, çocuk yetiştirilmesi ve “emek gücünün yeniden üretimi” gibi tüm bu işler kadınların toplumsal cinsiyete bağlı olarak gerçekleştirilmesi gereken rolleri içerisinde yer almıştır. Tüm bu işlerin “kadın işi” olarak nitelendirilmesi aynı zamanda kadınların doğal

rollerinin bir devamı olarak bu ücretsiz işlerin değersizleşmesini ve görünmezliğini pekiştirmektedir (Bağdatlı, 2016: 110; Yaman, 2018:104).

Kadınların işgücü piyasasına katılımları da bu özel alanın devamı olan işlerde ve genellikle enformel olarak gerçekleşmektedir (Morokvasic, 1984; Yaman ve Dedeoğlu, 2010:11-18). Kadınların işgücü piyasasına katılımları toplumsal cinsiyet rolleri ile şekillenirken çalışma koşulları da bu ilişkilerden etkilenecek ucuz, esnek ve güvencesiz olarak benzerlik göstermektedir (Bağdatlı, 2016:110). Nitekim araştırmalar ev içi bakım ya da hizmet sektörü işleri gibi toplumsal cinsiyete dayalı bu işlerin genellikle güvencesiz, kayıt dışı, düşük ücretli ve düşük statülü olduğunu göstermektedir (Akalin, 2014; Anderson, 2006). Ataerkil sistem tarafından kadın ve erkek işi olarak ayrıştırılan bu işler, tüm dünyada ev ve bakım hizmetleri alanında yer alan işlerin “kadın işi” olarak görülmesine neden olmaktadır (Yaman ve Dedeoğlu, 2010:11-18). Göçmen kadınların ev içi bakım ve hizmetlerinde çalışma şartları da “göçmenlik” ve “kadınlık” kimlikleriyle şekillenmektedir (Toksöz ve Ünlütürk, 2011).

Tarihsel olarak kadınların eğitime ve işgücü piyasasına katılımlarındaki artıştan ve evde radikal bir değişim göstermeyen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden etkilenen, devletlerin neo-liberal ekonomi politikaları doğrultusunda yetersiz kalan sosyal devlet uygulamaları, ev içi ve bakım hizmetlerinin ücretli bir iş olarak piyasalaşmasına yol açmıştır (Ulutaş ve Kalfa, 2009:18). Kadınlara atfedilen ve kadın doğasıyla ilişkilendirilen bu hizmetler, ücretli bir iş haline geldiğinde de kadınlar tarafından sunulmaktadır. Ayrıca toplumsal cinsiyet rollerinin bir uzantısı ve “değersiz ve görünmeyen emek” ile gerçekleştiriliyor olması da ücretli bir hizmet alanı haline getirildiğinde dahi ev ve bakım işlerinin “gerçek bir iş” olarak nitelenmesine engel olmaktadır (Ünlütürk, 2010). Dolayısıyla, göçmen kadınların işgücü piyasasındaki konumu da kadın emeğinin değersizliği ve devletlerin değişen refah politikaları ile yakından ilişkilidir. Nitekim göçmen kadınlar toplumsal cinsiyetlendirilen ev içi bakım gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır.

Ev içi yeniden üretim işlerinin ücretli bir hale gelmesiyle oluşan “ev işçiliği”, kadınların kadın oldukları için sorumlu tutuldukları ev içi ve bakım işlerini başka kadınlara aktardıkları bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Akalin (2014) bu durumu “ev işçisi kadınlar işverenleri olan kadınların taşeron işçileridir” olarak yorumlamaktadır (2014:323). Nitekim toplumsal cinsiyet rollerinin aile içerisinde yer alan kadınlara atfettiği bu roller ve sorumluluklar yine diğer kadınlara aktarılmaktadır (A.g.e).

Devletlerin refah rejimlerindeki yetersiz kurumsal bakım hizmetleri, geleneksel aile yapısı ve ilişkilerinin değişimi, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkili olarak bakım görevini üstlenmek zorunda kalan hane içindeki kadınların işgücüne katılımındaki artış, ücretli ev işçisi kadın emeğine olan talebin artmasında önemlidir (Gökbayrak, 2009; Kaşka, 2005-2006; Kofman ve Raghuram, 2009; Toksöz ve Ünlütürk, 2011). Ev içi ve bakım hizmetlerine karşı duyulan talebin artması, daha gelişmiş ülkelere doğru kadın göçmen hareketliliğine neden olmaktadır (Etiler ve Lordoğlu, 2010:99; Kofman ve Raghuram, 2009; Lutz, 2010). Nitekim mevcut araştırmalar, refah devletlerinde piyasaya havale edilen bakım gibi uygulamaların kadın göçmen emeğine artan talep ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Kofman vd., 2000; Lutz, 2010; Önder, 2021).

Göç alan ülkelerde işgücüne katılan kadınların arkalarında bıraktıkları işler göçmen kadınlar tarafından doldurulurken, göçmen kadınların kendi hanelerindeki bakım ihtiyacı da yine diğer kadınlar tarafından üstlenilmektedir. Zincirleme bir etki ile göç eden kadınların arkalarında bıraktıkları roller ve sorumluluklar ya hanenin diğer kadın üyelerine ya da “dışarıdan” bir kadına devredilmektedir. Ücretli bir iş veya görünmeyen emek olarak, kadınlar arasında bakım transferi üzerinde gerçekleşen bu bağlantı Hochschild tarafından “küresel bakım zincirleri” kavramı ile tanımlanmaktadır (2000:131 akt. Kofman ve Raghuram, 2009: 12).

Bugün milyonlarca kadın bakım, turizm, tekstil ve eğlence sektörü gibi toplumsal cinsiyetlendirilen işgücü piyasasında çalışmak üzere göç etmeye devam etmektedir. Küresel çapta göçmen kadın emeğine artan talep göç alan ülkelerdeki yaygın kayıt dışı sektör, refah politikalarının değişimiyle azalan kamusal bakım hizmetleri ve oluşan bakım açığı ile açıklanmaktadır. Türkiye de diğer ülkeler gibi, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, bakım ve hizmet gibi toplumsal cinsiyete dayalı işlerde çalışmak üzere göç eden kadınların hedef ülkelerinden biri haline gelmiştir.

2.2 TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASINDA GÖÇMEN KADINLAR

1990'lardan itibaren hem göç alan, hem göç veren hem de transit göçe ev sahipliği yapan Türkiye, coğrafi konumu, kayıt dışı ekonomisi ve sunduğu fırsatlarla göçmenler için çekici bir ülke haline gelmiştir (Erder, 2000). Türkiye özellikle 1990 sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla çevre ülkelerden gelen ciddi göç

akımlarıyla karşı karşıya kalmış ve göç hareketliliğine dahil olan kadın göçmen nüfusunda da artışa tanık olmuştur (Demirdizen, 2013:329; Toksöz ve Ünlütürk, 2011). Aynı dönemde küreselleşmenin ve neo-liberal dönüşümün özellikle üçüncü dünya ülkelerine olumsuz etkilerinden, işsizlik ve yoksullaşmadan en çok etkilenenler yine kadınlar olmuştur (Demirdizen, 2013:326; Ünlütürk ve Kalfa, 2009:13). Doğu Bloku'nun geçirdiği rejim değişikliğiyle birlikte yaşanan yoksulluk ve işsizlik, toplumsal cinsiyete dayalı sebeplerle keskinleşerek Türkiye'ye yönelen kadın göçmen nüfusun artışında etkili olmuştur (Ünlütürk ve Ulutaş, 2009). Coğrafi yakınlık, esnek vize rejimi, enformel ekonominin varlığı, refah politikalarındaki yetersizlik gibi nedenler bakım alanında çalışmak üzere göç eden kadınlar için Türkiye'yi çekici hale getirmiştir (Akalin, 2014; Erdoğan ve Toksöz, 2013; Gökbayrak, 2009). 1990'lı yıllar Türkiye'de kadın göçünde de artışın yaşandığı bir dönemdir (Akalin, 2014; Erdoğan ve Toksöz, 2013; Gökbayrak, 2009).

Türkiye'deki göçmen kadın emeğine olan talep de bu göç akışlarında etkilidir. Nitekim Güney Avrupa ülkelerine benzer şekilde Türkiye'de de "neo-liberal yeniden yapılanma" ile birlikte, refah rejimindeki yetersiz kurumsal bakım hizmetleri sonucu oluşan "bakım açığı" sorunu göçmen kadın emeği ile doldurulmaktadır (Demirdizen, 2013; Kofman ve Raghuram, 2009).

Türkiye'de göçmenlerin ve özellikle de kadınların işgücü piyasasına katılımı ve çalışma koşulları da eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkileri ile şekillenmektedir (Toksöz ve Ünlütürk, 2011:158). Özellikle 1990'lardan sonra göçmen kadınların toplumsal cinsiyete dayalı ve genellikle yerli iş gücünün yapmayı tercih etmediği kirli, tehlikeli ve düşük statülü (3D/ dirty, dangerous, demeaning) olarak görülen vasıfsız işlerde kayıt dışı olarak çalıştığı bilinmektedir (Akalin, 2014; Toksöz ve Ünlütürk, 2011:159). Kayıt dışı çalışmanın sebeplerinden birisi Türkiye'nin göç rejimi ve çalışma izinlerine erişim zorluğu iken bir diğer sebep göçmen kadınların işgücüne talep olan toplumsal cinsiyete dayalı işlerin doğasıdır. Bu alanda özellikle ev içi bakım işleri ön plana çıkmaktadır. ILO'nun yayımladığı rapora göre ev işçileri en güvencesiz çalışan grup olarak görülmekte ve her dört işçiden üçü kayıt dışı çalışmaktadır (2016: 9). Yine başka bir ILO raporu küresel düzeyde göçmen işçi sayısını 150 milyon, bu rakamın 11,5 milyonunun (yüzde 7,6) göçmen ev işçilerinden oluştuğunu tahmin etmektedir (ILO, 2015).

Kadın göçmenler Türkiye’de genellikle ev içi hizmetlerde, bakım sektöründe, sağlık, turizm ve eğlence alanında, tekstil sektöründe ya da ticari seks endüstrisinde çalışmaktadır (Coşkun, 2016:92; Dedeoğlu ve Gökmen, 2020:26; Toksöz ve Ünlütürk, 2011:165). Kadınlara uygun olarak görülen bu işler toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak “kadınsılaştırılmış meslekler”, göçmen kadınların istihdam edildiği iş kolları olmaktadır (Yaman, 2018:309). Göçmen kadınların işgücü piyasasında var olma koşulları “göçmenlik ve kadınlık” kimlikleriyle belirlenmekte (Toksöz ve Ünlütürk, 2011); hem göçmen hem de kadın olmalarının getirdiği çifte dezavantajlı konumla birlikte, daha düşük ücretli, güvencesiz, çalışma koşulları ağır, emek-yoğun, niteliksiz işlerde istihdam edildikleri bilinmektedir (Demirdizen, 2013). Nitekim göçmen kadınların, genellikle göç ettikleri ülkelerde gördükleri eğitimle uyuşmayan, düşük statüdeki işlerde istihdam edildikleri bilinmektedir (Demirdizen, 2013; Gökbayrak, 2009).

Göçmen kadınların öncelikli olarak istihdam edildikleri alan ise, ev işleri ve bakım hizmetleri olmaktadır (Toksöz ve Ünlütürk, 2011:161). Mevcut araştırmalar göçmen işçilerin işgücü piyasasındaki çalışma koşullarının da toplumsal cinsiyetten nasıl etkilendiğine dikkat çekmektedir. Örneğin pek çok çalışma bu işlerde göçmen kadınların ücretlerin ödenmemesi, iş tanımlarının belirli olmaması, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet biçimlerine uğramaları gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığına işaret etmektedir (Akalin, 2014; Dedeoğlu, 2006-2007; Dedeoğlu, 2011; Demirdizen, 2013; Erdoğan ve Toksöz, 2013; Gökbayrak, 2009; Toksöz ve Ünlütürk, 2011). Yerli işgücüne kıyasla daha uzun süre çalışma saatleri ve düşük ücretlerle çalışmak zorunda bırakılan çoğu kadın göçmen kötü koşullarda ve güvencesiz olarak çalışmayı kabul etmekte; kağıtsız konumlarından dolayı bu işlerde ve işveren karşısında “kırılganlık” konumu ile haksızlıklarla baş edememektedir (Toksöz ve Ünlütürk, 2011: 161). Ev İşçileri Sendikası’nın (EVID-SEN) hazırladığı rapor pandemi döneminde bakım alanında göçmen emeğine duyulan talebin arttığına ve ev işçilerinin çalışma koşullarının daha da ağırlaştığına işaret etmektedir (Evid-Sen, 2020). Pandemi ile birlikte hane içerisinde geçirilen sürenin artması ve işlerin çeşitlenmesi kötüleşen koşullardan bazılarıdır (A.g.e). Ev işleri ve bakım hizmetlerinin “ev” içerisinde gerçekleşiyor olması ve özellikle pandemi döneminde yatılı çalışan ev işçilerinin evden çıkamaması emek sömürsünü derinleştirmektedir. Ev işçilerinin çalışma koşullarını

daha iyi anlamak için Türkiye'deki mevcut yasal ve politik çerçeve bir sonraki bölümde incelenmektedir.

2.3 REFAH REJİMİ VE TÜRKİYE'DE EV HİZMETLERİNDE KADIN GÖÇMENLER

Kapitalist küreselleşmenin hız kazandığı 1980 sonrası dönem, neo-liberal ekonomi politikalarına paralel olarak devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmesi ve özelleştirmeler sonucu refah devleti uygulamalarının gerilediği bir döneme işaret etmektedir. Türkiye de bu süreçte küresel gelişmelere paralel bir süreç yaşamış, ancak Batı Avrupa ülkelerinin aksine zaten yetersiz olan refah devleti uygulamaları aile kurumunun sorumluluğunda piyasalaşmıştır (Bağdatlı, 2016: 104). Türkiye'de de bakım hizmetlerinde istihdam edilmek üzere göçmen kadınlara yönelik artan talebin nedenleri arasında hali hazırda profesyonel mesleklerde çalışan bir kadın nüfusun olması ve yetersiz olan kamusal bakım hizmetlerine işaret edilmektedir (Etiler ve Lordoğlu, 2010; Toksöz ve Ünlütürk Ulutaş, 2012). Toplumsal cinsiyet rolleri ve aile içi sorumluluklarından dolayı yerli kadın işçilerin yatılı çalışmayı istememesi, göçmen işçiye göre daha yüksek ücret talep etmesi ve bu alanda çalışan göçmen kadınların daha nitelikli görülmesi gibi sebepler göçmen kadın emeğine olan talebi açıklamaktadır (Demirdizen, 2013; Erdoğan ve Toksöz, 2013; Toksöz ve Ünlütürk, 2011; Bora, 2010). Göçmenler tarafında ise yatılı çalışma, bir "sığınak", kira olmadan konaklama ve bir kolaylık anlamına gelmektedir (Gökbayrak, 2009; 74).

Ev içi yatılı bakım alanında göçmen kadın emeğine duyulan talep aynı zamanda bu alandaki ağır çalışma koşulları, düşük ücret ve "itaatkâr bakıcı" arayışı ile de ilişkilendirilmektedir (Demirdizen, 2013; Erdoğan ve Toksöz, 2013; Gökbayrak, 2009). Türkiye'de göçmen bakım emeğine olan talep, kayıt dışı ekonomi ve çalışma koşulları ile eski Sovyet Bloku ülkelerindeki değişimin getirdiği göç akımları ile örtüşmektedir (Demirdizen, 2013:329; Eder, 2007:132). Bakım alanında özellikle Moldova, Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan gibi eski Sovyet Bloku ülkelerinden kadınların önemli bir payı bulunmaktadır. (Erdoğan ve Toksöz, 2013; Ünlütürk, 2010). Yakın dönem çalışmalar özellikle bakım alanında çalışan göçmen kadınların 2000'lerden itibaren çeşitlendiğini ve Doğu Bloku ülkelerinin yanı sıra Filipinler gibi uzak Asya ülkelerinden ve Sahra-Altı Afrika ülkelerinden kadınların da varlığını göstermektedir (Coşkun, 2018).

Yapılan araştırmalar ev içi bakım hizmetlerinde çalışan kadın göçmenlerin yaygın olarak kayıt dışı ve güvencesiz istihdam edildiklerine işaret etmektedir (Anderson, 2006; Kaşka, 2005-2006; Kofman ve Raghuram, 2009; ILO, 2021). Türkiye’de de ev içi alanda çalışan göçmen kadınların önemli bir kısmı kayıt dışı ve güvencesiz çalışmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından verilen çalışma izinlerinin son yıllardaki dağılımına bakıldığında 2019 yılında verilen toplam 145 bin 232 çalışma izni içerisinden sadece 16 bin 803 iznin (%12) ev içi hizmetler ve bakım alanında verildiği görülmektedir (ÇSGB, 2020). Bu veri bakım hizmetleri alanında yer alan göçmen kadın emeğine işaret etmekle birlikte gerçek çalışan sayısının çok altında olduğu tahmin edilmektedir (Toksöz vd., 2012:41). Mevcut araştırmalar yaygın kayıt dışı çalışmayı yasal ereve ve işverenlerin isteksizliği ile ilişkilendirmektedir.

Türkiye’de 2003 tarihli ve 4817 sayılı Yabancıların alışma İzinleri Hakkındaki Kanun çerçevesinde ev içi hizmetlerde çalışacak olan göçmenlerin çalışma izni başvurularına yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Erdoğdu ve Toksöz, 2013: 31). Bu düzenlemeler Türkiye’de ev içi bakım alanında duyulan göçmen emeği talebinin bir göstergesi olsa da kadın göçmenlerin formel olarak ev içi hizmetlerinde çalışmaya başlamasını garantilememektedir (Gökbayrak, 2009: 74). Öte yandan Türkiye’nin 2000’lerden itibaren değişen g yasaları çerçevesinde 2012 yılında turistik girişler 2012 yılı başından itibaren 180 günde 90 gün ile sınırlandırılmıştır (Erdoğdu ve Toksöz, 2013: 31-32). Bu durum üç ayda bir sınırdan giriş çıkış yaparak Türkiye’de turist vizesi ile kalan ve çalışan pek çok göçmenin vize ihlali ile kalmasına ve çalışmasına yol açmıştır. Öte yandan Türkiye’de kayıt dışı çalışan özellikle ev işçisi kadınların kayıt olmasını teşvik etmek için 2012 yılında yayımlanan bir genelge ile Türkiye’de vize veya ikamet ihlali süresine bakılmaksızın tüm göçmenlere vize ve ikamet ihlalinden kaynaklanan harç ve cezalarını ödemeleri halinde 6 aya kadar geçerli ikamet izni verileceği duyurulmuştur. Bu “af” sonrasında 2012 yılında ev içi bakım hizmetlerinde göçmen işgücü talebi olan işverenlerin başvuru sayılarında artış yaşanmıştır (Erdoğdu ve Toksöz, 2013: 32).

4817 sayılı Yabancıların alışma İzinleri Hakkındaki Kanun’a göre ev içi alanda çalışan göçmenlere verilecek ücret, diğer alanların aksine asgari ücret düzeyinde olabilmekte ve dolayısıyla işveren daha az prim ve harç ödemektedir. Göçmen ev işçisi kadınların çalışma izinlerine erişimi işverenlerine bağımlı olarak tanımlanmaktadır.

Nitekim göçmen kadınların işten çıkma ya da çıkarılma durumunda çalışma izinleri de sona ermektedir. Dolayısıyla göçmen kadınların çalışma izinlerine erişimleri işverenin denetimindedir. Bu durum işverene bağımlı olarak çalışan ev işçisi kadın göçmenler için dezavantajlı bir durum yaratmaktadır. (Akalın, 2014). Ancak bürokratik süreçler, uzun bekleme süreleri ve işverenlerin isteksizliği sonucu Türkiye’de göçmen kadınların önemli bir kesiminin ev içi bakım alanında kayıt dışı ve güvencesiz çalıştığı bilinmektedir (Demirdizen, 2013; Toksöz vd., 2012; Toksöz ve Ünlütürk, 2011). Bu alana yönelik düzenlemelerdeki yetersizlik, mevcut yasalar çerçevesinde çalışma izinlerine erişimde yaşanan güçlük ve işverenlerin isteksizliği sonucu pek çok kadın kayıt dışı çalışmak zorunda kalmaktadır. Nitekim Türkiye ILO’nun 189 Nolu “Ev İşçileri için İnsana Yakışır İş Sözleşmesi”ni imzalamadığı için uluslararası kuruluşlar ve sendikalar tarafından eleştirilmektedir.¹

Ev içi çalışma, çalışma standartlarının olmaması, mesai ve iş tanımı belirsizliğiyle çoğu zaman ağır çalışma koşullarını barındırmaktadır. Türkiye’de ev içi hizmetlerde çalışan göçmen kadınların iş tanımlarının belirsiz olması, uzun çalışma saatleri, düşük ücret, ücretini alamama, güvencesizlik, fiziksel, cinsel, ekonomik ve psikolojik şiddet karşılaştıkları önemli sorunlar arasında gösterilmektedir (Akalın, 2014; Dedeoğlu, 2006-2007; Demirdizen, 2013; Erdoğan ve Toksöz, 2013; Gökbayrak, 2009; Toksöz ve Ünlütürk, 2011). Tüm bu koşulların ve hak ihlallerinin pandemi döneminde daha da kötüleştiği tahmin edilmektedir.

2.4 PANDEMİ DÖNEMİ VE GÖÇMEN EV İŞÇİSİ KADINLAR

Covid-19 küresel salgını, 2019 yılı sonundan itibaren başta sağlık olmak üzere, ekonomi, eğitim, toplumsal yaşam ve refah açısından insanların yaşamını derinden etkilemiştir. İşsizliğin, yoksulluğun arttığı ve temel insani ihtiyaçlara erişimin kısıtlı olduğu bu dönemde toplumdaki dezavantajlı ve güvencesiz gruplar yaşanan olumsuzluklardan en çok etkilenenler olmuştur. Var olan toplumsal cinsiyet ilişkileri, evdeki yeniden üretimden sorumlu kadınları salgın krizinde ev içi yüklerinin daha da artmasıyla dezavantajlı bir durumda bırakmıştır (Banerjee, 2022). Çalışma yaşamına yönelik; işsizliğin arttığı, maddi gelir sıkıntısının yaşandığı, güvencesiz ve ağır çalışma koşullarının yaygınlaştığı, aynı zamanda da sosyal haklara erişimde yaşanan engeller

¹ https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_844065/lang--tr/index.htm

gibi sorunlarla karşılaştığı bu dönemde işçi sınıfı yaşanan krizden en çok etkilenenlerden olmuştur (ILO, 2021; Evid-Sen, 2020). Sağlık sistemine erişimin hayati olduğu bu dönemin olumsuz etkileri özellikle güvencesiz ve kayıt dışı çalışan ev işçileri için hissedilir olmuştur (Evid-Sen, 2020). Sağlık riski, sosyal güvencesizlik ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinden dolayı pandemiden en fazla etkilenen gruplardan birisi ev içi alanda çalışan göçmen kadın işçilerdir.

Güvencesiz çalışmanın yaygın olduğu ev içi bakım alanında Covid-19 Pandemi döneminde çalışma koşullarının daha da kötüleştiği tahmin edilmektedir. Nitekim Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 2020 yılı Haziran ayında yayımladığı raporu yaklaşık her dört ev işçisinden üçünün (yüzde 72,3) bu salgından olumsuz yönde etkilendiğini ve etkilenenlerin yine dörtte üçünün (yüzde 76) kayıt dışı çalışanlar olduğunu tahmin etmektedir (ILO, 2020c). Yine ILO'nun yayımladığı hem işçi, hem işveren hem de devlet kurumlarına dayanan bilgilerle oluşturulan 2021 yılı ev işçileri raporu da kayıt dışı ve güvencesiz çalışan ev işçileri için işsiz kalma, işten çıkarılma, daha düşük ücretler ve kötü çalışma koşulları, iş yükünün artması gibi durumların salgın döneminde artarak ilerlediğine işaret etmektedir (ILO, 2021).

Yapılan çalışmalar ev işçisi kadınların pandemi döneminde karşılaştıkları; artan iş yüküne, kısıtlanan hareketliliklerine, iş tanımlarındaki belirsizliğe, sağlık risklerine ve işveren tarafından kötü muameleye işaret etmektedir (Banerjee, 2020). Banerjee ve Wilks (2022) pandemi döneminde Hindistan'daki kadın ev işçilerinin iş yükünde artışın olduğunu ortaya koymuş ve bunun en önemli nedenini pandemi döneminde hane üyelerinin ev içerisinde daha fazla zaman geçirmesi olarak açıklamıştır. Aynı araştırma, iş yükündeki artışa ve çalışma koşullarındaki ağırlaşmaya rağmen ev işçilerinin maaşlarında bir artışın olmadığını, işsiz kalma tehlikesiyle yüz yüze kalan ev işçisi kadınların ise bu yeni koşullara rıza göstermek zorunda kaldıklarını ortaya koymaktadır. Yine Banerjee ve Wilks, pandemi sonrasında işe dönüşte de pek çok ev işçisi göçmen kadının işyerinde işverenle pazarlık gücünün azaldığını, rollerinin ve sorumluluklarının bulanıklaştığını ve daha ağır bir iş yükü ile karşılaştıklarını ortaya koymaktadırlar (2022). Yakın dönemli çalışmalar ev içinde çalışan göçmen kadınların pandemi döneminde toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ve tacize daha fazla maruz kaldığını ortaya koymaktadır (Banerjee, 2020:120; Coşkun vd. 2022). Kadın ev işçilerinin pandemi döneminde hem ev içi ilişkilerinde hem de çalışma ilişkilerinde baskı ve şiddete maruz kaldıkları bilinmektedir. Nitekim Parry-Davies tarafından İngiltere'de

çalışan Filipinli göçmen ev işçisi kadınlarla yapılan bir araştırma da kadınların sınırdışı edilme korkusu ve sosyal destekten yoksun yaşam koşullarıyla daha da güvencesiz ve sömürüye açık hale geldiğini göstermektedir (2020:4 akt. A.g.e.). Ev içerisindeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve çalışma ilişkileri pandemi kriziyle birlikte kadınlar için dezavantajlı bir durum yaratmıştır. Toplumsal yeniden üretimi sağlayan kadınlar, pandemi döneminde ücretlerin ödenmemesi, az ödenmesi gibi durumlarla karşı karşıya kalmış ve kendi yeniden üretimlerini sağlayamama krizini yaşamıştır (Banerjee, 2020).

Türkiye bağlamında yapılan araştırmalar ve yayımlanan raporlar da pandemi sürecinde ev içi bakım alanında çalışma koşullarının daha da ağırlaştığına ve toplumsal cinsiyete dayalı risklerin arttığına işaret etmektedir. Örneğin Evid-Sen (Ev İşçileri Dayanışma Sendikası) tarafından 413 ev işçisi ile anket formu uygulanarak oluşturulan Covid-19 raporunda, salgın döneminde araştırmaya katılan ev işçilerinin neredeyse tamamının (%91,6) gelir kaybı yaşadığına işaret edilmektedir (Benli ve Güler, 2021). Rapor ev işçilerinin pandemi döneminde beslenme, barınma ve sağlık sistemine erişim gibi temel haklardan yararlanamadığını, ücretlerin ödenmemesi, artan iş yükü, kötü çalışma koşulları ve işsiz kalma gibi sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını ortaya koymaktadır (A.g.e). Benzer olarak İMECE (Ev İşçileri Sendikası) tarafından 60'dan fazla ev işçisi ile birebir görüşmeler sonucunda oluşturulan Covid-19 Raporu da salgında işten çıkarılmaların arttığına, çalışma saatlerinin uzadığına, hane üyelerinin evde kalmasıyla iş yükünün arttığına ve sağlık risklerine işaret etmektedir (2020). Ev işçilerinin pandemi döneminde temel giderlerini karşılayamadıkları ve salgından korunmak bir yana işlerini kaybetme endişesi ile daha riskli ve ağır koşullarda çalışmak zorunda kaldıkları ortaya konmaktadır (A.g.e.). Bu durum Banerjee ve Wilks'in (2022) araştırma sonuçları gibi pandemi döneminde ev işçisi kadınların pazarlık gücünün zayıfladığına ve sömürünün derinleştiğine işaret etmektedir. Göçmen ev işçisi kadınların emek sömürüsü ya da cinsel taciz durumunda başvurabilecekleri yasal destek mekanizmalarının olmayışı sorunların derinleşmesine ve ev işçilerinin salgın döneminde çalışma koşullarının daha da ağırlaşmasına neden olmuştur (Güler ve Benli, 2021). Hali hazırda izole bir yaşam ve çalışma koşulları olan göçmen ev işçisi kadınların pandemi döneminde sosyal ağlarından ve destek mekanizmalarından mahrum kaldığı, hem devletlerin hem de işveren ailelerin kısıtlamaları ile hareket serbestliğinin gittikçe azaldığı bilinmektedir (Coşkun vd. 2022: 11-12).

Bu araştırmanın yapıldığı 2020 yaz aylarında halen devam eden Covid-19 pandemi döneminde kötüleşen ev içi çalışma koşulları Türkiye’de bu alanda çalışan göçmen kadınları ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Covid-19 salgını döneminde göçmen ev işçilerinin çalışma koşulları ve karşılaştıkları zorluklara dair çalışmalar oldukça kısıtlıdır (Güler ve Benli, 2021; İMECE, 2020). Bu araştırma da Türkiye’de ev içi bakım emeği alanında çalışan göçmen kadınların Covid-19 pandemi sürecinde değişen çalışma koşullarına ve bu alanda karşılaştıkları sorunlara odaklanmaktadır. Bu araştırmayla Türkiye’de toplumsal cinsiyetlendirilen işgücü piyasasında ve ev içi bakım hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların karşılaştıkları zorluklar ve Covid-19 pandemi dönemiyle birlikte ağırlaşan çalışma koşulları toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenmektedir. Pandemi önlemlerinin gevşediği bir dönemde, 2020 yılı yaz aylarında Düzce ve İstanbul’da yatılı bakım alanında çalışan on bir göçmen ev işçisi kadınla derinlemesine görüşmelere dayanan bu çalışmanın verileri, pandemi sürecinde hem göçmen kadınlar hem de aracılar için sosyal ağların önemine, aracılardan iş bulma ve yerleştirme sürecinde artan rolüne ve işverenlerin artan talepleri doğrultusunda değişen çalışma koşullarını ortaya koymaktadır.

3. YÖNTEM

Toplumsal yaşamı ve çalışma ilişkilerini derinden etkileyen salgın döneminin özellikle göçmen işçiler gibi toplumdaki dezavantajlı grupları çok daha fazla etkilediği bilinmektedir. Bu araştırma Türkiye’de hem sayısal anlamda hem de yaptıkları iş açısından 1990’lardan itibaren görünür olan ev içi yatılı bakım alanında çalışan göçmen kadınların pandemi sürecinde çalışma koşullarına odaklanmaktadır. Araştırmanın temel sorusu ev işçisi göçmen kadınların zaten kötü olan çalışma koşullarının pandemi dönemi ile birlikte nasıl değiştiğidir. Bu çalışma Türkiye’nin göçmenler üzerine mevcut kısıtlamaları çerçevesinde, politikada ve kamusal alanda görünmeyen göçmen ev işçisi kadınların deneyimlerine dair, kendi perspektiflerinden bir anlayış geliştirmeyi hedeflemektedir.

3.1 ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Göçmen bakım işçisi kadınların pandemi döneminde yaşadıkları sorunları kendi perspektiflerinden araştırmayı hedefleyen bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel yöntemin en önemli özelliği toplumsal grupların bakış açısından toplumsal süreçleri ve olguları araştırmak ve yorumlamaktır. Neuman’a göre nitel yöntem, verilere anlam verir, incelenen kişinin-topluluğun bakış açısıyla başlayarak onların dünyayı nasıl algıladığını, içinde bulunulan durumu nasıl tanımladıklarını ve bu durumun onlar için ne ifade ettiğini ortaya çıkararak bu verileri işler ve anlaşılır kılar (2014: 237). Toplumsal bağlamı anlama çabasında nitel yaklaşım önemli olanaklar sunmaktadır (Neuman, 2014: 234). Nitel yaklaşım görüşülen kişilerin deneyimlerine odaklı olarak ve sağladığı zengin bir veri ile göç araştırmalarında tercih edilen bir yöntemdir ve özellikle kadınlarla yapılan araştırmalarda görünmeyen deneyimlerini anlama ve derinlemesine bilgi edinme için önemlidir (Kümbetoğlu,2012). Nitel yaklaşım özellikle yeterli verinin olmadığı alanlarda, bireylerin veya toplulukların deneyimlerini, ilişkileri ve bu ilişkilerin dinamiklerini anlamaya elverişlidir (Sayım, 2019: 55). Nitekim evrensel bir doğruya ulaşma amacı gütmeyen nitel araştırma geniş bir örneklem grubundan ziyade küçük örneklem gruplarıyla çalışmaya elverişlidir (Neuman, 2014: 237). Ev içerisinde çalışan göçmen kadınlar hem fiziksel erişim açısından zor hem de araştırmalara katılım açısından isteksiz gruplardan birisidir. Bu isteksizlik araştırmaların göçmen bireylere ya da gruplara kısa vadede ve doğrudan bir

faydası olmamasıyla ilişkilendirilmektedir (Kümbetoğlu, 2012). Benzer sebeplerle nitel araştırma özellikle göç alanında en sık başvurulan yöntemsel yaklaşımdır. Özellikle son dönemde pandeminin göçmen kadınlar üzerine etkilerine dair çalışmaların oldukça kısıtlı olması da esnek bir araştırma tasarımı sunan nitel yöntemi elverişli kılmaktadır. Göçmen ev işçisi kadınların pandemi dönemi deneyimlerini anlamaya odaklanan bu çalışmada da nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitekim nitel yöntemde olay, durum ya da olguya ilişkin veri tanımlamaları, zaman-mekân ve toplum ile bağlantılı olarak yapılır (Sayım, 2019: 57). Bu çalışmada da kamusal alanda ve resmi verilerde görünür olmayan, genellikle enformel olarak ve izole ortamlarda çalışan göçmen kadınların deneyimlerini anlayabilmek için küçük bir örneklem grubuna ulaşılmıştır. Ev içi bakım alanında çalışan kadın göçmenlerin pandemi dönemi çalışma deneyimlerini derinlemesine görüşmelerle anlamaya çalışmanın amaçlandığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir.

3.2 ÖRNEKLEM

Bu araştırmanın örneklem grubunu Türkiye’de ev içi yatılı bakım alanında çalışan Kırgızistan ve Özbekistan vatandaşı kadın göçmenler oluşturmaktadır. Tümü pandemi döneminde yatılı bakım işinde çalışan ve ortalama 7 yıldır Türkiye’de bulunan toplam 11 göçmen kadınla görüşülmüştür. Yaşları 30 ila 63 yaş arasında değişen kadınlara sosyal ağları ve dernekler aracılığıyla ve kartopu yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Kartopu ya da zincirleme örneklem, araştırmacının eriştiği potansiyel katılımcıların araştırma amacına uygun kişilere yönlendirmesiyle devam ederek büyüyen bir örneklem grubuna referans vermektedir (Kümbetoğlu, 2012). Kartopu yöntemi genellikle ulaşılması güç örneklem gruplarında kullanıldığından bu çalışmada da tercih edilen yöntem olmuştur. Bu çalışmada on bir göçmen ev işçisi kadın, aracı şirket çalışanı ve sendika üyesi olmak üzere toplam 13 kişi ile görüşülmüştür.

Araştırmaya katılan kadın göçmenler İstanbul, Düzce, Ankara ve Antalya’da ikamet etmektedir. İstanbul ve Düzce’de ikamet eden kadın göçmenler ile yüz yüze, diğerleriyle web tabanlı uygulamalar aracılığıyla görüşme yapılmıştır. Yüz yüze yapılan görüşmelerin başlangıcı, araştırmacının öğretmen kimliğiyle çalıştığı iş yerinde, öğrencisinin evlerinde çalışan ev işçisi göçmen kadına yönlendirmesi olmuştur. Daha sonra kartopu yöntemi kullanılarak daha fazla kadın göçmene ve Düzce’de yer alan aracı şirket çalışanına ulaşılmıştır. Aracı şirket çalışanı ile yapılan görüşme sonrasında

da iki kadın göçmene erişilmiştir. Bu kadınlara aracı şirket aracılığıyla, işçi-işveren ilişkisi gibi hiyerarşik bir ilişki çerçevesinde ulaşılması katılımcıların gönüllü katılımına ve deneyim paylaşımlarına dair etik sorunlar barındırmaktadır. Bu sorunları minimuma indirmek için iki kadın göçmen ile birden fazla görüşme yapılarak güven ilişkisi geliştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, araştırmacının bursiyer olarak yer aldığı bir TÜBİTAK araştırması sırasında tanışılan göçmen kadınlarla yapılan ön görüşmeler sonucu yine kartopu yöntemi kullanılarak diğer görüşülenlere erişim sağlanmıştır. Bu kapsamda Antalya'da danışmanlık yapan Kırgızistanlı bir kadın ile görüşülmüştür. Araştırmada kadın göçmenlerin yanı sıra, aracı şirket çalışanı ve ev içi işçilerinin örgütlenmesi alanında çalışan İMECE Sendikası'nda faaliyet gösteren katılımcı da görüşmelere dahil edilmiştir.

3.3 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Nitel araştırma özellikle kamusal alanda görünür olmayan toplumsal grupların deneyimlerini incelemede elverişli bir yöntemsel yaklaşım ve teknikler sunmaktadır. Nitel araştırmalarda tek bir veri kaynağından ziyade mülakat, gözlem, çeşitli dokümanların analizi, sesli-görsel bilgi gibi birden çok veri toplama teknikleri kullanılmaktadır (Creswell, 2017: 185). Nitel yöntemde en sık kullanılan veri toplama teknikleri doğrudan insanların deneyimlerine odaklanan derinlemesine görüşme ve gözlemdir.

Nitel araştırmalarda araştırılan konunun derinlemesine incelenmesi araştırmacının rolünü ön plana çıkarmaktadır. Görüşülen kişinin dünyasına girebilmek ve bu süreçte kurduğu ilişkinin samimilik derecesine dayanarak görüşmecinin kendi dünyasını açabilmesini ve araştırmacıyı onun içine davet edebilmesini sağlamak nitel araştırmacının öncelikli işidir (Kümbetoğlu, 2012 72). Daha çok betimleyici olmak üzere içerik analizi yapan nitel araştırmacılar toplanan verileri inceleyerek bir anlam çıkarır ve araştırmanın temalarını belirleyerek çalışmaya devam eder (Sayım, 2019: 56).

Bu araştırmada veri toplama tekniği olarak yarı-yapılandırılmış soru rehberi eşliğinde derinlemesine görüşmeler ana veri toplama aracı olarak kullanılmış, ayrıca enformel sohbetler, gözlem gibi yöntemler de tercih edilmiştir. Nitel bir araştırma yönteminin benimsendiği bu araştırmada katılımcıların kendi görüşlerini, deneyimlerini kısacası kendi perspektiflerini daha iyi yansıtabilmeleri amacıyla yarı-yapılandırılmış soru rehberi ile birlikte derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı

yapılandırılmış soru rehberi ile birlikte yapılan derinlemesine görüşmelerde, verilerin analizini kolaylaştırmak adına ses kaydı alma yöntemi ve not tutma yöntemi de kullanılmıştır. Kadın göçmen ev işçilerinin pandemi dönemi deneyimlerini anlamaya yönelik gerçekleştirilen bu araştırma boyunca kadın göçmenler, aracı şirket çalışanı ve sendika üyesi ile yapılan görüşmelerde kullanılan yarı yapılandırılmış soru rehberleri eklerde verilmiştir (Ek:1).

3.4 VERİLERİN TOPLANMASI

Bu çalışmada elde edilen veriler araştırmacının kendisi tarafından örneklem grubu ile yapılan görüşmelerde elde edilmiştir. Görüşmeler Ağustos 2021 ile Şubat 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Göçmen ev işçisi ile görüşülen bu çalışmada bursiyer olarak yer aldığım TÜBİTAK projesi² sırasında İstanbul’da, Ankara’da ve Antalya’da Kırgızistanlı göçmen kadınlarla yapılan görüşmelerden de yararlanılmıştır. İstanbul’da yapılan görüşmeler aracılığıyla ve araştırmacının kendi sosyal çevresiyle birlikte kartopu yöntemi kullanılarak Düzce ilinde ikamet eden altı kadın göçmene ulaşılmıştır. Dokuz kadın göçmen ile gerçekleştirilen yüz yüze görüşmenin yanı sıra Ankara’da ikamet eden bir katılımcı ile web tabanlı, online görüşme gerçekleştirilmiştir. Antalya’da bulunan bir ev işçisi ve ev işçileri sendikası olarak faaliyet gösteren İMECE Sendika üyesi olan katılımcı ile online olarak görüşülmüştür. Araştırma kapsamında Düzce’de aracı olarak faaliyet gösteren bir erkek ve Antalya’da ailelere bakıcı bulan aracı bir şirket sahibi yine Kırgızistanlı göçmen bir kadın ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Toplam katılımcı sayısı 13’dür. Görüşmelerin 11’i yüz yüze, 2’si Whatsapp ve Zoom uygulamaları üzerinden video görüşmesi ile sağlanmıştır.

Görüşmeler, görüşülenlerin göçmenlik ve kadınlık statülerinin getirdiği dezavantajlı durumun farkında olunarak dikkatle yapılmıştır. Katılımcılar ile kendilerini iyi hissettikleri ortamda görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin yapıldığı yerler genellikle kafeler olurken, çalıştıkları iş yerleri görüşmelerde nadiren yer almıştır. Yüz yüze yapılan görüşmelerin başlangıcı, araştırmacının öğretmen kimliğiyle çalıştığı iş yerinde, öğrencisinin evlerinde çalışan kadın göçmene yönlendirmesi olmuştur. Daha sonra

---

²TÜBİTAK 1002- “Aşk mı Hayatta Kalma Mücadelesi mi? Türkiye’de Sınır-Ötesi Evliliklerde Göçmen Kadınlar “

kartopu yöntemi kullanılarak daha fazla kadın göçmene ve Düzce’de yer alan aracı şirket çalışanına ulaşılmıştır. Düzce ili içinde gerçekleştirilen görüşmelerde kadın göçmenlerin çalıştıkları danışman şirkete ait olan “şirket evi” içerisinde de görüşülmüş ve gözlem yapma fırsatı elde edilmiştir. Aracı şirket çalışanı ile yapılan görüşmede şirket evinde gözlem yapmak için onay alınmıştır. Kadın göçmenler ile yapılan bireysel görüşmeler ortalama 60 ila 180 dakika arasında sürmüştür. Tüm bireysel görüşmelerin yanında şirket evi içerisinde yer alan kadın göçmenler ile enformel sohbetler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler öncesinde kadın göçmenlere aydınlatılmış onam formu ile araştırma ve elde edilecek verilerin kullanımı hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmış, gönüllü katılımları ve rızaları yazılı bir şekilde alınmıştır. Görüşme esnasında veri toplama amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış soru formu rehber alınmıştır. Katılımcılara sorular yöneltilirken travmatik sayılabilecek sorular ve konulardan uzak durulmuştur. Yapılan görüşmelerde verilerin daha kolay işlenebilmesi ve görüşmeye daha iyi odaklanabilmek amacıyla görüşme anında görüşmeciden izin alınarak ses kaydı alınmıştır. Ses kaydı alınabilen görüşmelerin yanında, ses kayıt onayı alınamayan görüşmelerde not tutma yöntemi kullanılarak ilerlenmiştir. Yüz-yüze görüşmelerin mümkün olmadığı durumlarda online iletişim araçları, Whatsapp ya da Zoom kullanılarak görüşmeler yapılmış ve ses kaydı alınmıştır.

3.5 ETİK SORUNLAR VE SINIRLILIKLAR

Göçmen işçiler pek çok sosyal ve ekonomik kaynağa erişim açısından toplumdaki dezavantajlı gruplardan birisi olarak kabul edilmektedir. Dezavantajlı gruplarla yapılan araştırmalar etik sorunlar barındırmaktadır. Göçmenler ile yapılan araştırmalarda verilerin nasıl anonimleştirileceği, hangi amaçlarla kullanılacağı oldukça önemli etik konulardan olmaktadır. Görüşmeler esnasında elde edilen kişisel bilgiler, göç etme yolları, yasal konumları, çalışma deneyimleri gibi mahremiyet içeren bilgiler kimi zaman otorite tarafından “suç” olarak kabul edilmekte, sınırdışı edilme riskini beraberinde getirmektedir (Coşkun, Sarılioğlu ve Dinçer, 2020: 75). Görüşmeye başlamadan önce araştırmanın neleri kapsadığı, bilgilerin nerelerde kullanılacağı gibi konular konuşulduğu gibi, görüşülenlere gelebilecek her türlü zararın engellenmesi hususunda araştırmada elde edilen veriler anonimleştirilerek kullanılmış, kendilerine ait olmayan takma adlar verilmiş, soru rehberinde kimliklerini belli edebilecek sorulardan uzak durulmuş ve kimlik bilgisi, adres bilgisi ya da aşırı kişisel bilgilere araştırmada yer

verilmemiştir. Araştırma öncesinde gerekli olan Etik Kurul Onay'ı da Düzce Üniversitesi'nden alınmıştır (Ek:2). Görüşmelerden önce araştırma ile ilgili gerekli bilgi ve açıklamalar katılımcılara yapılmış, gönüllülük esası hatırlatılmış ve gönüllü katılımlarına dair onay alınmıştır. Olası dil sınırlılıklarından doğacak sorunları engellemek adına gerekli yerlerde tercüman desteği planlanmış ama ihtiyaç duyulmadığı için arka planda kalmıştır. Çoğu Türkçe konuşan ev işçisi göçmen kadınlarla yapılan görüşmelerde, çoğu Türkçe konuşabildiği için tercümana ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak enformel sohbetlere araştırmacı tarafından yöneltilen sorulara açıklama ihtiyacı doğduğu esnada, daha iyi Türkçe konuşan ve anlayan kadın göçmenler diğerlerine soruları anlama noktasında destek olmuştur. Yapılan görüşmelerde ev içerisinde uğradıkları cinsel taciz ve şiddete dair tekrar travma yaratabilecek soruların üzerinde çok durulamamıştır.

Düzce'de araştırmaya katılan iki kadın göçmene erişimin işveren aracılığıyla olması, kadın göçmenler için bir tereddüt etme ihtimali yaratabileceğinden görüşmeler iş ortamlarından uzakta, birden fazla kez dışarıda gerçekleştirilmiştir. Düzce'de Zehra (34) ile başlayan görüşmeler Zehra'nın başka kadınlara yönlendirmesiyle devam etmiştir. Kadın göçmenden diğer kadınlara erişim sağlanmış ve kartopu yöntemiyle diğer kadınlara ulaşılmıştır. Kadınlar ve işverenler aracılığı ile aracı şirket çalışanına erişim sağlanmıştır. Görüşmeler süresince araştırmaya katılan kadınların sosyalleşme imkanları kısıtlı olduğundan konuşmaya istekli oldukları anlaşılmıştır. Aracı şirket çalışanın erişim yönteminden dolayı araştırmacı ile görüşmek zorunda hissettiği tahmin edilmektedir. Aracı ile yapılan görüşmeler sonrasında iki kadın göçmene daha erişim sağlanmıştır. Bu erişimin aracı şirket çalışanı ile sağlanmış olmasının etik sınırlılık yaratabileceği düşünülmüş ve bunun engellenmesi adına kadın göçmenler ile yapılan görüşmeler dışarıda ve birden fazla kez gerçekleştirilmiştir. Kadınların kamusal alana katılımının ve sosyalliklerinin kısıtlı olması işverenler dışında erişme imkanının olmadığını göstermektedir.

Araştırmacı ve görüşmeci arasındaki hiyerarşik ilişki özellikle feminist çalışmaların sorunsallaştırdığı bir alandır (Coşkun, Sarıalioğlu ve Dinçer, 2020: 76). Araştırmacı ve görüşülen arasındaki ilişki samimi boyutta tutulduğu gibi ileri düzey olmamasına da dikkat edilmiştir. Aradaki ilişkinin olması gereken boyuta ulaşabilmesi, görüşülenlerle yaşam ortamlarında görüşmelerin gerçekleştirilmesi ve yaşadıkları

zorlukları anlatabildikleri bir insan konumuna yükselmek görüşmeler için pozitif yarar sağlayıcı olmuştur.

3.6 VERİLERİN ANALIZI

Gerçekleştirilen görüşmelerde görüşülenlerin bilgilendirilmiş rızaları çerçevesinde tanıklıklarını kaydetmek için ses kaydı alınmış ya da not tutulmuştur. Kaydedilen görüşmeler deşifre edilerek Microsoft Word programına yazılı olarak aktarılmıştır. Deşifre edilen görüşmeler, mevcut literatürün ışığında hazırlanan soru rehberi, görüşülenlerin benzer ve farklı deneyimleri çerçevesinde tematik olarak analiz edilmiştir. Bu temalar içerisinde göçmen kadınların Türkiye'ye geliş kararları, iş bulma yöntemleri, araçların rolü, çalışma koşullarını belirleyen dinamikler öne çıkmıştır. Araştırmanın bulguları ve mevcut literatür çerçevesinde tartışmalar bir sonraki bölümde sunulmaktadır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

4.1 DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

Araştırma kapsamında Düzce, İstanbul, Antalya ve Ankara’da ev içi ve bakım hizmetleri alanında çalışan on bir kadın göçmen ev işçisi ile görüşülmüştür. Ayrıca Düzce’de faaliyet gösteren bir aracı ve Antalya’da ikamet eden İMECE (Ev İşçileri Sendikası) üyesi ile görüşülmüştür.

Araştırmaya katılan kadın göçmenlerin altısı Özbekistan beşi Kırgızistan vatandaşıdır. Yaşları 30 ila 63 yaş arasında değişen kadın göçmenlerin altısı evli, üçü boşanmış ve ikisi hiç evlenmemiştir. Tüm katılımcıların en az bir çocuğu vardır. İçlerinden Hüma (63) yedi, Naz (35) dört ve beş katılımcı ise iki çocuğu olduğunu söylemiştir. Çocukları yanlarında olmayan görüşülenler, çocuklarının bakımının aileleri tarafından yapıldığını söylemiştir.

Görüşülen kadınların önemli bir kısmı (8) üniversite mezunudur. Sadece bir katılımcı hiç eğitim almadığını ve aile mesleği olan fırıncılıkta çalıştığını söylemiştir. Diğer kadın göçmen ev işçilerinin ikisi lise mezunu ve birisi ortaokul mezunudur. Lisans derecesi olan katılımcıların Kırgızistan ve Özbekistan’da iş deneyimleri öğretmenlik, mühendislik, hemşirelik, avukatlık ve muhasebe alanlarındadır. Araştırmaya katılan ev işçileri arasında Banu (39) ve Zehra (34) üniversiteden hemşirelik alanında eğitim aldıklarını söylemiştir. Hemşirelik eğitimi alan görüşülenler Türkiye’de ev içi bakım alanında iş bulmalarında eğitimlerinin etkili olduğunu söylemiştir.

Araştırmaya katılan kadın göçmenler eğitim düzeyleri ve sahip oldukları mesleklerden bağımsız olarak Türkiye’de ev içi yatılı bakım alanında çalışmaktadır. Büyük kısmı pandemi dönemi öncesinde Türkiye’ye geldiğini söyleyen katılımcılar arasında sadece iki kadın son iki yıldır Türkiye’de bulunduğunu aktarmıştır. Yapılan görüşmeler kadınların sosyal ilişki ağları veya aracı şirketler aracılığıyla ev içi ve bakım hizmetleri alanında çalışmak amacıyla Türkiye’ye geldiklerini göstermektedir. Yedi kadın Türkiye’de buldukları süre boyunca ev içi yatılı bakım dışında başka işlerde çalışmamıştır. İki kadın göçmen ise ilk gelişlerinde otelcilik gibi hizmet sektöründe kısa süreli çalışma deneyimine sahiptir. Bir kadın göçmen (Aygül, 57) ise görüşme yaptığımız tarihte ticaret ile uğraştığını söylemiştir.

Tablo 1. Araştırma Katılımcılarının Demografik Profili

	İL	YAŞ	EĞİTİM	MESLEK	MEDENİ DURUM	ÇOCUK SAYISI	GELDİĞİ ÜLKE	KALIŞ SÜRESİ	YASAL STATÜ
Aygül	İstanbul	57	Üniversite	Öğretmen	Evli	3	Kırgızistan	10 Yıl	Çalışma İzni
Azra	Düzce	30	Okumamış	Fırıncılık (Aile)	Boşanmış	1	Özbekistan	3 Yıl	Belgesiz
Batma	İstanbul	55	Üniversite	Mak. Müh.	Evli	1	Kırgızistan	15 Yıl	Aile İzni
Eliza	İstanbul	30	Üniversite	Muhasebe	Evli	2	Kırgızistan	10 Yıl	Aile İzni
Saniye	Düzce	40	Üniversite	Avukatlık	Bekar	2	Özbekistan	6 Yıl	Belgesiz
Banu	Düzce	39	Üniversite	Hemşire	Evli	2	Özbekistan	2 Yıl	Belgesiz
Gülizar	Düzce	46	Ortaokul	/	Evli	2	Özbekistan	2 Yıl	Belgesiz
Zehra	Düzce	34	Üniversite	Hemşire	Boşanmış	2	Özbekistan	3 Yıl	10 Yıllık Vize
Naz	Düzce	35	Lise	/	Evli	4	Özbekistan	5 Yıl	Oturma İzni
Hüma	Ankara	63	Üniversite	Ekonomi- Muh.	Boşanmış	7	Kırgızistan	16 Yıl	Çalışma İzni
Mira	Antalya	53	Üniversite	Danışmanlık	Bekar	Yok	Kırgızistan	6 Yıl	İkamet İzni

Görüşülen kadınların hepsi Türkçe konuşmaktadır. Türkçe öğrenmelerinde Türkiye’de kalış sürelerinin ve işverenlerinin etkili olduğunu söylemişlerdir. En az iki yıldır Türkiye’de kalan görüşülenlerin çoğunluğu ilk geldiklerinde dil sorunundan

dolayı iş bulmada zorluk yaşadıklarını ancak çalışırken Türkçeyi öğrendiklerini söylemişlerdir. Bir görüşülen ise televizyonda Türkçe programları izleyerek dilini geliştirdiğini aktarmıştır.

Kadın göçmenlerden altısı Düzce’de, üçü İstanbul’da, Ankara’da ve Antalya’da ikamet etmektedir. Kadın göçmenlerin hepsi pandemi döneminde Türkiye’de bulunmuş ve bu süreçte aktif olarak çalıştıklarını söylemişlerdir. Türkiye’de kalış sürelerine bakıldığında dört kadın iki ila üç yıldır, iki kadın beş ila altı yıl arası ve diğerlerinin on yılı aşkın bir süredir Türkiye’de olduğu görülmektedir (Tablo 1). Kadın göçmenlerden yedisi çalışma izni, oturma izni ve aile izinlerinden birisine sahiptir. Diğer kadın göçmenler ise Türkiye’ye ilk gelişlerinde sahip oldukları turist vizesinin bitmesiyle, belgesiz olarak kalmakta ve çalışmaktadır. Kadınların belgesiz olmasının sebebi diğer çalışmalara benzer olarak ikamet ya da çalışma izinlerine erişememek, bürokratik işlemler ve işverenlerin isteksizliği olarak açıklanmıştır.

4.2 GÖÇMEN EV İŞÇİSİ KADINLARIN GÖÇ SÜRECİ DENEYİMLERİ VE PANDEMİ DÖNEMİ

4.2.1 Göç Öncesi Deneyim Ve Göç Kararı

Görüşülen kadınların Türkiye’ye göç kararında aile içi eşitsiz ilişkiler, toplumsal cinsiyete dayalı roller ve sorumlulukların önemli rol oynadığı, yaşadıkları ekonomik zorluklar ve toplumsal baskı ile bu rollerinin daha da keskinleştiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların neredeyse tamamı göç etme kararlarında boşanma sonrası ya da evlilik devam ederken çocuk bakımı gibi toplumsal cinsiyete dayalı sorumluluklarının, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin ya da karşılaştıkları ekonomik zorlukların etkili olduğunu ifade etmiştir. Örneğin dört çocuğunu annesine bırakarak Türkiye’ye çalışmaya gelen ve beş yıldır Türkiye’de oturma izni ile kalan Naz (35) yaşadığı zorlukları ve geri dönmek istemediğini şöyle anlatmıştır:

Kocam alkollüydü dört çocuğum var, maşallah alkollüden dört çocuk yapmışım korkmadan çocuklara da tek başıma bakıyorum. Yatıyorum kalkıyorum falan anlamıyorum çocuk olduğu zaman gidip doğum yapıyorum bunun içinde kaynanam da var beş kız kardeşi de var. Onlar var ya donlarını bile kendisi yıkamıyor o zamanlar böyle makine yok kir yıkıyoruz o zaman böyle kaynanam geliyor kir yıkanacak. Ondan sonra her hafta hepsini çıkarıyor yıkıyordum ben inek de vardı tarla da vardı böyle

arka bahçeden çıkınca iş yeri vardı orda çalışıyordum sigortam yoktu kaynanamın yerinde çalışıyordum ben öyle. Sonra karar aldım zaten... Kaynanamın kocası... bir daha o hayatlara dönmek istemiyorum. (Naz, 35, Özbekistan)

Görüşülen kadın göçmenlerden ikisi hariç hemen hepsi göç öncesi yaşadıkları ekonomik sıkıntıları çocuklarının ihtiyaçları üzerinden tanımlamaktadır. Kadınların en çok dile getirdikleri ekonomik sorun ise çocuklarının temel ihtiyaçlarını ve eğitim masraflarını karşılayamamak olmuştur. Görüşülen kadınlardan sekizi çocuklarının okul ve bakım ihtiyaçlarını üstlendiklerini söylemişlerdir. Eşinden boşandıktan sonra bir çocuğuna bakmak için Türkiye'ye çalışmaya gelen Azra (30) üzerindeki sorumluluğu şöyle anlatmıştır:

Çocuğum büyüyor ona hazırlık yapmam lazım, yaşım gidiyor, 30'a girdim. Çünkü onlar büyüyor, onları okutmak lazım, bakmak lazım baya her şey annenin üstünde. Gelin getirecek onun çocuğu olacak her şey anne babanın üstünde. Babası yok her şey annenin üstünde işte benim üstümde. (Azra, 30, Özbekistan)

Görüşmeler, çocuk yaşta evlendirilme ya da görücü usulü evliliğe zorlanma gibi toplumsal cinsiyete dayalı baskı ve şiddetin kadınların göç kararı vermesinde etkili olduğuna işaret etmektedir. Görüşülenler Kırgızistan ve Özbekistan'da görücü usulü evliliğin yaygın olduğunu dile getirmiştir. Görüşülen kadınların beşi yaptığı görücü usulü evliliklerin olumsuz sonuçlarından bahsetmiştir. Eski eşinden ya da ailesinden gördüğü şiddet, psikolojik baskı, evin her türlü ihtiyacı ve kalabalık aile üyelerinin ihtiyaçlarını tek başına karşılamak bu olumsuz sonuçlardan bazılarıdır. Görücü usulü ile zorla evlendirildiklerini söyleyen üç kadın gördükleri şiddet ve eziyetten dolayı boşandıklarını söylemiştir. Örneğin babasını kaybettikten sonra annesi tarafından 16 yaşında zorla evlendirildiğini söyleyen Naz (35) eşinin ailesi tarafından maruz kaldığı şiddeti şu sözlerle anlatmıştır: "Hep aç geziyordum, kaynanamın evine evlendim, yemek vermiyordu yani saat gelmese vermiyordu çok acıkıyordum."

Ailenin geçimini sağlama, ev yaptırma ve çocuğun ihtiyaçlarına yönelik kadın göçmenin tek başına sorumluluk alması göç kararında toplumsal cinsiyete dayalı sebepler olarak değerlendirilebilmektedir. Araştırmaya katılan on bir kadından dördü eşlerinin kendilerine ya da çocuklarına hiçbir ekonomik katkılarının olmadığını

belirtmiştir. Örneğin Zehra (34), eski eşinin çocuklarının ve hanenin masraflarını üstelenmediğini, geçim sıkıntısıyla tek başına baş etmek zorunda bıraktığını ve bu durumun psikolojik olarak kendisini yıprattığını ifade etmiştir. Ankara’da aynı ailede 16 yıldır çalışan 63 yaşındaki Hüma da boşandıktan sonra yedi kızına bakmak için “çaresizlikten” Türkiye’ye geldiğini söylemiştir. Annesi tarafından zorla evlendirildiğini söyleyen Naz (35) ise eşinden gördüğü şiddetten kaçmak ve 4 çocuğunun ihtiyacını karşılamak için önce Rusya’ya daha sonra da Türkiye’ye “kaçtığını” şu sözlerle ifade etmiştir:

Benim çocuklarımın üstünde giyecek bir şey yok. Bu kadar şeyin içinde gene kocamla uğraşıyorum içiyor geliyor bağırıyor hiç durmuyor cehennem hayatı. Kızları tutup vuruyor beni tutup vuruyor gencim güzelim şuram hep mor geziyorum. Ben dedim gene gidecem Rusya’ya böyle olmaz sonra kocamı bıraktım kaçtım gittim. Ordan çalışıp geçirdiğim altınlar vardı kocamdan kaçıp topladığım paralar onlar uçak parası oldu. (Naz, 35, Özbekistan)

Kadın göçmenlerden beşi kendi evlerini yaptırmak amacıyla para biriktirdiğini ve ev yaptırmamanın diğer aile üyeleri için bir gelecek güvencesi olduğunu ifade etmişlerdir. Kırgızistan ve Özbekistan’dan gelen kadınlar geldikleri geleneksel ve ataerkil ilişkilerin yaygın olduğu toplumsal yapıda “kendi evini yaptırmamanın” önemli olduğunu vurgulamış, kendine ait bir evin eksikliği durumunda ise toplum karşısında ayıplandıklarına işaret etmişlerdir. Azra (30) çocukların geleceği için kendilerine ait bir evi olmasının önemini “bizim anne babalar kiralık evde oturmaz bizde herkesin kendi evi olur, ayıp(tır) kirada az insan oturur” sözleriyle ifade etmiştir. Yapılan görüşmelerde kadınlar göç etme nedenini doğrudan kendilerine ait bir ev yapımı ile ifade etmese de çalışarak belirli bir birikim yaptıktan sonra ev yaptırmaya yöneldiklerini belirtmişlerdir. Kadınların bir diğer göç sebebi ise Eliza (30) gibi kendi okul masrafları için para biriktirmek olabilmektedir.

Sadece boşanmış kadınlar değil evli kadınlar da evliliklerinde anlaşmazlıklar yaşadıklarını, eşlerinden hane ve çocuklar için destek göremediği, ekonomik sorunlarla yalnız başına mücadele etmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan kadın göçmenlerden dördü eşleri ve eşlerinin aileleri tarafından ekonomik ve psikolojik şiddete maruz kaldıklarını, bir kadın ise fiziksel ve cinsel şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Bu durum Morokvasic’in (1984) işaret ettiği gibi boşanmış,

bekar ya da ekonomik kaynaklara erişimi daha kısıtlı olan kadınların göç etmeye meyilli olduğunu göstermektedir.

Mesleki deneyim açısından görüşülen altı kadın Türkiye'ye gelmeden önce eğitim gördükleri öğretmenlik, hemşirelik, muhasebe ve hukuk alanlarında çalıştıklarını söylemişlerdir. Hiç okula gitmemiş ve kendini "okumamış" olarak nitelendiren Azra (30) ise aile meslekleri olan fırıncılık alanında çalıştığını söylemiştir. Öğretmen, mühendislik, ekonomi, muhasebe, hukuk ve hemşirelik gibi alanlarda üniversite derecesine sahip olan katılımcılar, Sovyetlerin dağılmasının ardından işsiz kalma, emeğinin karşılığını yeterli düzeyde alamama, sık sık iş değiştirme, kayıt dışı ve güvencesiz çalışma gibi sorunlar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Araştırmaya katılan kadınların neredeyse tamamı eski Sovyetlerin dağılmasıyla gelen toplumsal dönüşümü olumsuz yanlarıyla aktarmaktadır. Nitekim görüşülen kadın göçmenlerin anlatıları Türkiye'ye göç kararı almadan önce işten çıkarılma, iş bulamama, sık sık iş değiştirme, emeğinin karşılığını alamama gibi sorunlarla karşılaştıklarını söylemişlerdir. Örneğin göç etmeden önce bir kamu kuruluşunda çalıştığını ve boşandıktan sonra Türkiye'ye gelmeye karar verdiğini söyleyen Hüma (63) yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir:

Bizim ülkemizde, Sovyetler birliğinden ayrılıp kendi bağımsız bir ülke olduğunda zor duruma düştük, ekonomik olarak zor duruma düştük çünkü ülkemizin başına gelen insan... biz kısacası süründük. Mesleğimde 22 sene çalıştım ondan sonra Sovyetlerden ayrıldıktan sonra işsiz kaldım. (Hüma, 63, Kırgızistan)

Kadınların tanıklıkları mevcut çalışmalara paralel olarak Sovyetlerin dağılması ile yaşanan ekonomik kriz, artan yoksulluk ve işsizliğin kadınları derinden etkilediğini ve göçe yönlendirdiğini ortaya koymaktadır (Yalçın, 2015; Erder, 2011). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından işlerini kaybettiklerini dile getiren kadın göçmenler kendi ülkelerinde eğitimleri ve meslekleri dışında ticaret, çocuk bakıcılığı gibi farklı sektörlerde çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Naz, Hüma, Saniye, Azra ve Banu gibi katılımcılar yaşadıkları ekonomik sorunlara çözüm olarak önce çalışmak için Rusya'ya gittiklerini ve turizm, bakım hizmetleri, ticaret gibi sektörlerde kayıt dışı, güvencesiz ve düşük ücretlerle çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Naz (35) ise Rusya'da çalıştığı işyerinde uğradığı cinsel taciz sebebiyle işten ayrıldığını, daha sonra bir tanıdığı aracılığıyla bakım alanında çalışmak üzere Türkiye'ye geldiğini söylemiştir. Görüşülen kadınların

büyük kısmı Türkiye'ye yönelmelerinde bakım hizmetleri alanında artan göçmen kadın emeği talebinin ve sosyal ağlarının etkili olduğunu aktarmışlardır.

Mevcut çalışmalara paralel olarak bu araştırmanın bulguları da göçmen kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin, sorumlulukların ve boşanma ya da şiddet gibi toplumsal cinsiyete dayalı sebeplerin temel göç sebepleri olduğunu göstermektedir. Bu araştırma Sovyetlerin dağılmasıyla yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümden ve neo-liberal politikalardan kadınların, özellikle de hanede “ekmek getiren” konumunda olan kadınları işsizlik ve ekonomik gelir kaynaklarının azalması ile çok daha derinden etkilediğini göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından işsiz kalan, yeterli maaş alamayan, mesleğini yapamayan göçmen kadınlar yaşadıkları ekonomik sorunları ve çocuklarının ihtiyaçlarını göç etme nedenlerinden biri olarak tanımlamaktadır. Bu araştırmanın bulguları da kadınların göç kararının özellikle boşanma, ayrılık, çocuk sahipliği, aile reisi konumuna gelmek, aile üyelerine bakmak gibi toplumsal cinsiyete dayalı sorumluluklarından etkilendiğini ortaya koymaktadır. Göç kararı sonrasında kadınların göç etme biçimleri de toplumsal cinsiyetten etkilenmektedir.

4.2.2 Göç Ve İş Bulma Sürecinde Aracı Şirket Ve Sosyal Ağların Önemi

Kadın göçmenlerin hareketliliğinde, göç etme nedenlerinin benzerliğinin yanı sıra göç etme yöntemleri de benzer özellikler göstermektedir. Akalın (2014) Türkiye ve Orta Asya ülkeleri arasında imzalanan ikili antlaşmalar sonucunda yaşanan vize kolaylığı, kültürel benzerlikler, coğrafi yakınlık ve ulaşım masrafları gibi nedenlerin Doğu Bloku ülkelerinden gelen kadınların Türkiye'yi tercih etme nedenlerinden olduğuna işaret etmektedir. Toksöz ve Ünlütürk-Ulutaş (2012) da Türkiye'de var olan bakım emeği talebine dikkat çekmektedir. Bu araştırma çerçevesinde yapılan görüşmelerde de vize kolaylığı, işgücü talebi, ülkeler arasında yapılan ikili anlaşmalar, kültürel ve coğrafi yakınlığın yanı sıra kadınların kurdukları sosyal ağların göç etme ve iş bulma konusunda önemini ortaya koymaktadır. Katılımcılar Türkiye'ye gelirken tanıdıkları kadınlar ya da akrabalarından destek aldıklarını, ya da bir aracı kuruluş ile çalıştıklarını söylemişlerdir. Örneğin göç etmeden önce hemşirelik yapan Zehra (34) Türkiye'ye gelmesinde “abla” olarak tanımladığı bir başka kadın göçmenin karar vermesinde ve iş bulmasında etkili olduğunu söylemiştir.

Görümcem aradı dedi ki Naz hayatın [orada] berbat gel dedi Türkiye'ye, [burada] çalış dedi. Görümcem çağırdı beni buraya. Görümcemin benimle hiç işi yok, lokantada çalışıyor orada. İş çıkınca koyacam seni işe diyor... Bir kadınla konuşuyordum ben o kadın evde kiracı Semerkantlı o buldu bana işi. [Türkiye'ye] geldiğimde altı ay içinde yedi tane işe girdim çıktım, o zamanlar şirket azdı iş çoktu. Biz birbirimize Özbekistanlılar iş buluyoruz. (Naz, 35, Özbekistan)

Türkiye'de tanıdık ya da akrabaları olan Azra (30) da Türkiye'ye geldiğinde sosyal medya araçları üzerinden tanıştığı diğer göçmen kadınların desteği ile barınma ihtiyacını karşıladığını belirtmiştir. Kardeş, abla, ikinci derece akrabalar, arkadaş ve komşularının yanı sıra Özbekistan ya da Kırgızistanlı kadınların Türkiye'de kurdukları sosyal ağlar da bu göç sürecinde önemli rol oynamaktadır. Kadınlar Facebook gibi sosyal medya araçları üzerinden Türkiye'deki işgücü piyasası hakkında bilgi sahibi olmakta, bu ağlardan tanıdıkları insanlar aracılığıyla sağladıkları bilgi ve iş imkanları ile harekete geçmektedirler. Bu ağlarda iş fırsatları, hangi alanlarda hangi şehirlerde işgücü talebi olduğuna dair bilgi, çalışma koşulları ve deneyimler kadınlar tarafından paylaşılmaktadır.

Sanal platformların yanı sıra göçmenler tarafından kurulan dayanışma derneklerinin de kadınların hem Türkiye'ye gelmesinde hem de sonraki süreçte etkili olduğu anlaşılmaktadır. Zamanla kurumsallaşan bu sosyal ağlar aynı zamanda göç süreçlerinin nasıl hızlandığını da açıklamaktadır (Massey vd., 2014). Nitekim göçmenler tarafından kurulan bu ağlar özellikle devletlerin göçü kısıtlayıcı politikalarını aşmanın bir aracı olarak da işlevselleşmektedir. Özellikle Batılı devletlerin vasıfsız işgücüne kapılarını kapattıkları 1980'lerden itibaren önem kazanan İlişkiler Ağı Kuramı, göçmenler arasında oluşan ilişki ağlarının göç süreçlerini kolaylaştırıcı yönüne işaret etmektedir (Unat, 2017:64; Massey vd., 2014). Yapılan görüşmelerde de, katılımcıların hemen hepsi göç etme süreçlerinde sosyal ilişki ağlarına vurgu yapmış, bu sayede hem maddi açıdan ucuzlayan göç ve iş bulma süreçlerini hem de psikolojik olarak sosyal çevrelerinden destek görebildiklerini belirtmişlerdir.

Kadın göçmenlerin iş bulmalarında aracı şirketlerin rolü de dikkat çekmektedir. Nitekim görüşülen kadınlardan sekizi Türkiye'de aracı şirketler aracılığıyla iş bulduğunu söylemiştir. Aracı şirket vasıtasıyla iş bulan kadın göçmenlerin yedisi aracı şirket çalışanına ilk başta komisyon ödediği ve zaten yetersiz ekonomik durumlarını da

iş bulmak için komisyon ödemeye kullandıkları ve sonrasında da genellikle eldeki tüm birikimi vermek dışında ilk maaşın yarısının veya tamamının aracı şirket tarafından alındığını aktarmıştır. Bu alanda yapılan araştırmalar kadın göçmenlerin aracı şirketler karşısında eşitsiz konumlarına ve pazarlık güçlerine işaret etmektedir (Akalin, 2014; Kaşka, 2006-7). Bu araştırmada da kadın göçmen ev işçilerinin iş bulmada yaşadıkları zorluğu aracı şirketler aracılığıyla gidermeye çalıştıkları ve bu sürecin kendilerini ekonomik olarak yıpratmış ortaya konmaktadır.

Kadın göçmenlerin Türkiye'ye gelmeden önce aracı şirket çalışanları ile de iletişime geçtiği bilinmektedir. Akrabalarının ya da tanıdıklarının, kadınların göç kararlarında etkili olmasının yanında, Türkiye'deki aracı şirketlerle olan iletişimlerinde de yönlendirici oldukları anlaşılmıştır. Düzce'de ikamet eden beş katılımcı (Banu, Saniye, Gülizar, Azra ve Naz) Türkiye'ye gelmeden önce aracı şirket çalışanı ile internet üzerinden iletişime geçtiğini belirtmiştir. Akrabaları ya da tanıdık arkadaşları aracılığıyla aracı şirket çalışanı Seyfi ile iletişime geçtiğini aktaran kadınlar Türkiye'ye ilk gelişlerinde aracı şirket tarafından karşılandıklarını söylemiştir. Türkiye'ye gelmeden önce arkadaşı aracılığıyla aracı şirket çalışanı ile iletişime geçen Gülizar (46) bu durumu şöyle özetlemiştir:

Benim bir arkadaşım vardı burda Salih beyle çalıştı [sonra] gitti Özbekistan'a. Sonra ben de Türkiye'ye varmak istiyorum dedim çünkü Rusya'da çok çalıştım, arkadaşlarım dedi ki Türkiye çok güzel ... Ondan sonra o arkadaşına dedim beni internetten tanıştırdı, birbirimizi gördük konuştuk o dedi ki bilet al, uçak bileti alıyorsun bana gönderiyorsun ben seni havaalanından alıyorum dedi. Tamam hiçbir zorluk olmadı öyle geldim ordan beni aldı götürdü iş yerine getirdi. (Gülizar, 46, Özbekistan)

Aracı şirket çalışanı ile iletişime geçen kadınların Türkiye'ye gelmeden önce iş buldukları anlaşılmaktadır. Nitekim görüşülen kadınların büyük kısmı gelmeden önce belirli bir işte çalışmak amacıyla yola çıktıklarını söylemişlerdir. Düzce'de on yıldır faaliyet gösterdiğini söyleyen bir aracı şirket çalışanı Seyfi göçmen kadınların kendilerini nasıl bulduğunu şöyle açıklamaktadır:

Tanınmışız, zaten herkes bizi biliyor. Buraya gelen kadınlardan alıyorlar numaramı ya da sosyal medya hesabımı, oradan yazıyorlar. Bende ihtiyaç olduğunda kadınlara diyorum böyle böyle biri lazım onlar ülkeden

ulaşıyorlar öyle konuşuyorum getiriyorum parası yoksa da ben gelmesini istediysen veriyorum zaten kendi ulaşırsa belli bir birikmiş parası oluyor yoksa yol parasını ben karşılıyorum işte.(Seyfi, 56, Düzce)

Aracılarla iletişim kurmadan gelen katılımcılar da arkadaş veya akrabalarının yönlendirmesiyle ya da Türkiye'deki dernekler aracılığıyla iş bulduklarını söylemiştir.

Türkiye'deki aracılar bazen göçmen kadınların kendi kurdukları aracı şirketler ya da derneklerle ortak çalışabilmektedir. Türkiye'de yıllardır yaşayan göçmen kadınların İstanbul, Antalya ve Ankara gibi büyük şehirlerde danışmanlık şirketleri ya da dernekler aracılığıyla iş bulma, turizm ya da emlakçılık alanlarında faaliyet gösterdiği gözlemlenmektedir. Kadınların kurdukları sosyal ağlar dernekler aracılığıyla kurumsallaşırken, kadın göçmenlerin göç sürecini de kolaylaştırmaktadır. Örneğin 6 yıldır Antalya'da yaşayan Mira (52) hem ikamet ve vize işlemleri hem de ev ve iş bulma konusunda Antalya'ya giden Kırgız kadınlara destek olduklarını şöyle aktarmıştır:

İşsiz kalanlar var, yatacak yeri olmayanlar var. Ara sıra yardım etmeye çalışırız, kiralık ev konusunda, vize, iş bulma konusunda yardım ediyoruz. Bir emlakçı tanıdığımız var. Bu sene turizmde çok otele göndermedik sadece ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımına gönderiyoruz şu an. (Mira, 53, Antalya)

Bu dernekler aynı zamanda 2000'lerden itibaren artan Orta Asya ülkelerinden Türkiye'ye göçün de bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Nitekim Orta Asya ülkelerinden gelen kadınların kendi sosyal ağlarını, dayanışma ağlarını ve işletmelerini kurdukları gözlenmektedir. İstanbul, Ankara ve Antalya'daki görüşmeler göçmen kadınların hem iş ve göç süreçlerini kolaylaştırmak hem de Türkiye'deki sorunlarına çözüm bulmak için dernekleşme eğilimini göstermektedir.

Dernekte ney işte bizim işimiz yeni gelenlere yardımcı olmak. Mesela bazıları var böyle kötü ailelere şeylere denk geliyorlar, maaşları ödenmez onlara yardımcı oluyoruz. Öyle bir durumda karşılaştığımız bir kız vardı maaşını geç veriyordu, yarısını veriyordu daha şey 3-4 ay geçti baya birikti miktar 1000 dolara kadar alacağı vardı. Ben böyle sordum konuştum işte ondan sonra şey oldu verdi. (Aygül, 57, Kırgızistan)

İstanbul'da bir pansiyon işleten Kunduz (55) ve Ankara'da uzun yıllardır çalışan Aygül (57) de aktif oldukları dernekler aracılığıyla yeni gelenlere destek olduklarını ya da hali hazırda çalışan göçmen kadınların sorunlarına çözüm bulmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu derneklerin sayısı bilinmemekle birlikte özellikle İstanbul, Ankara ve Antalya gibi göçmen nüfusun büyük şehirlerde sayılarının daha fazla olduğu tahmin edilebilir. Sadece Alanya'da ve Antalya'da birden fazla derneğin yanı sıra kadın göçmenlerin işletmecisi olduğu acenteler bulunmaktadır. İş bulma anlamında bu dernekler ve acenteler bu alanda enformel çalışan yerli araçlarla ya da şirketlerle birlikte çalışmaktadır. Örneğin Antalya'da göçmen kadınlar tarafından kurulan bir derneğin başkanı olan Mira (52) yerli aileleri temsil eden başka aracı erkeklerle çalışmaktadır. Mira'nın bazen aynı gün, hatta saat içerisinde bakıcı bulduklarını söylemektedir. Özellikle pandemi döneminde çoğu enformel çalıştığı bilinen aracı şirketler ve kişiler yatılı göçmen bakıcı talebini kendi sosyal ağları ile tedarik etmeye çalışmıştır. Aracı şirketlerin göçmen kadınların kurdukları kendi sosyal ağlarla birlikte çalışması, kadınların göç kararı almasında, göç ve iş bulma sürecinde belirleyici olabilmektedir.

Türkiye'ye gelmeden önce ve geldikten sonra sosyal ilişki ağlarını kullandığını aktaran katılımcılar, iş değiştirmek istediklerinde ya da işsiz kaldıklarında başvurdukları çözümün yine ilişki ağları olduğunu ifade etmiştir. Kurulan derneklerin de kadın göçmenlerin iş bulma sorununa çözüm ürettikleri bilinmektedir. İstanbul'da kurulan Kırgız derneğinin kadın kolları başkanı olan Aygül (57) ve Antalya'da danışmanlık şirketi olan Mira (53) kurulan derneğin ve danışmanlık şirketinin kadınlara ilk gelişlerinde ya da işsiz kaldıklarında iş bulma olanağı sağladığını aktarmıştır. Mira (53) danışmanlık şirketinin faaliyetini şöyle açıklamaktadır:

İşsiz kalanlar var, yatacak yeri olmayanlar var. Ara-sıra yardım etmeye çalışırız, kiralık ev konusunda, vize, iş bulma konusunda yardım ediyoruz.
(Mira, 53, Kırgızistan)

Bu araştırmanın bulguları göçmen kadınların göç etmede kendi aralarında kurdukları haberleşme ağlarının önemine işaret etmektedir. Bu ağların özellikle hareket serbestliğinin kısıtlandığı pandemi döneminde çok daha önemli bir işlev yüklediği iddia edilebilir. Nitekim katılımcıların farklı şehirlerdeki iş olanakları, araçlar, vize ile ilgili belgeler, yaşanan sorunlara dair bilgi paylaşımı ve destek arayışının bu ağlar üzerinden çok daha yoğun bir şekilde işlediği söylenebilir. Yeni bir eğilim olarak

Antalya’da ve İstanbul’da Kırgız kadınların kendi kurdukları dernekler ve aracı şirketler bu kadınlara özel ağların kurumsallaşmaya başladığı, Düzce’deki aracı gibi aktörlerin de kadınların kendi ağlarından destek aldığı anlaşılmaktadır.

4.2.3 Pandemide Artan Bakım Talebi Ve Göçmen Kadınların Bakım Emeği

Kadın göçmenlerle ve aracı şirketlerle yapılan görüşmeler pandemi döneminde ev içi bakım alanında kadın göçmenlere duyulan talebin arttığına ve işe giriş ve çıkış süresinin ise azaldığına işaret etmektedir. Pandemi döneminde artan bakım ihtiyacı ILO’nun küresel raporlarında işaret edilmektedir (2020-2021). Bu çalışmanın verileri de pandemi döneminde göçmen kadın bakım emeğine olan talebin artışına işaret etmektedir.

Katılımcıların hemen hepsi pandemi süreci başlamadan önce Türkiye’de çalışmaya başlamıştır. Banu (39) pandemi dönemi başlamadan önce Özbekistan’a döndüğünü ancak pandemide hastanelerde bakım işinde çalışmak amacıyla tekrar Türkiye’ye geldiğini aktarmıştır. Düzce’de aracı olarak çalışan Seyfi (56) Covid-19 pandemi sürecinin başlarında hastanede yatan Covid hastalarının bakımı ve refakati için ayrı bir göçmen kadın bakıcı talebi oluştuğunu, hastanede bakımlar çok riskli ve zor olduğu için bu işlere aracılık etmeyi bıraktıklarını dile getirmiştir. Bu alanda komisyonun azlığı, kadın göçmenlerin sağlık problemlerinde ve dolayısıyla sağlık harcamalarındaki artış da bırakma nedenleri olarak sıralanmıştır.

Pandemi döneminde ailelerin daha çok ev içi hasta bakımı alanında ya da hastanede yatılı bakıcı taleplerinin arttığını söyleyen Seyfi (56), artan göçmen işgücü talebine paralel olarak daha fazla kadın göçmenin iş bulmak üzere Türkiye’ye geldiğini de söylemiştir. Seyfi’nin tanıklığı bu sosyal ağların iki yönlü çalıştığını da göstermektedir. Nitekim Düzce’de göçmen kadın bakıcı talebi hali hazırda aracı şirket ile çalışan kadınlar üzerinden iletilerek diğer kadınları Özbekistan ya da Kırgızistan’dan göç etmeye de teşvik edebilmektedir. Seyfi pandemi döneminde artan talebi ifade etmek için bazen bir gün içerisinde otuz ailenin yatılı bakıcı talebiyle karşı karşıya kaldığını söylemiştir. Covid-19 pandemi sürecinde bakım alanında iş değiştirmelerin de arttığını söyleyen Seyfi (56) bu iş değiştirmeler yüzünden “gönüllü gibi” çalıştığını, başka bir deyişle göçmen kadınlardan düşük komisyon aldığını dile getirmiştir. Fakat göçmen kadınların tanıklıklarından yola çıkarak bu komisyonların kadınları zor duruma düşürdüğü ve bir maaşlarına karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Türkiye’deki bir aracı

şirkete tanıdıkları aracılığıyla ulaştığını söyleyen Hüma'nın (63) bu alanda enformel olarak çalışan şirketleri "İşkur" olarak nitelendirmesi ve iş bulma kanalı olarak görmesi aracı şirketlerin rolünün önemini göstermektedir.

Pandemi döneminde de katılımcıların iş bulmak, iş değiştirmek gibi durumlarda sosyal ilişki ağlarına başvurduğu bilinmektedir. Kadın göçmenlerin pandemi döneminde iş bulmak ve değiştirme isteklerine ve işsiz kalmalarına buldukları çözüm yollarından birisinin kurulan dernekler olduğu anlaşılmaktadır. Kapanma tedbirleri kapsamında hareketliliğin kısıtlı olduğu dönemlerde dernek üyelerinin Whatsapp gibi web tabanlı uygulamalar aracılığıyla kurulan gruplardan iletişime geçtikleri, iş bulmada birbirlerine yardımcı oldukları aktarılmıştır. Dernek başkanı Aygül (57) ve danışmanlık şirketi olan Mira (53) da pandemi döneminde kadın göçmenlere iş bulma noktasında yardım ettiklerini, pandemi döneminde bunun daha zor olduğunu aktarmıştır. Aygül (57) pandemiye işsiz kalan dernek üyeleri için dayanışma faaliyetlerini şöyle aktarmıştır:

Yok Türkiye'de yok biz burada kendi dernekten çocuklarımız var ya mesela pandemi döneminde hep onlar yardım etti çünkü çalışan hep evde kaldı. Onlara gıda dağıttılar bazılarına para bile verdiler, baya desteklediler onlar. (Aygül, 57, Kırgızistan)

Ayrıca Aygül (57) pandemi döneminde ağırlaşan çalışma koşullarına, ücretlerin ödenmemesi gibi durumlarda da dernek olarak ev işçisi kadınlara çözüm üretmeye çalıştıklarını aktarmıştır. Maaşını düzenli olarak alamayan bir kadın göçmenin durumunu ve dernek olarak gösterdikleri desteği şu şekilde özetlemiştir:

Mesela bazıları var böyle kötü ailelere şeylere denk geliyorlar, maaşları ödenmez onlara yardımcı oluyoruz. Öyle bir durumda karşılaştığımız bir kız vardı maaşını geç veriyordu, yarısını veriyordu daha şey 3-4 ay geçti baya birikti miktar 1000 dolara kadar alacağı vardı. Ben böyle sordum konuştum işte ondan sonra şey oldu verdi. Adam iyi adammış abla ben onun hakkını neden yiyim dedi sadece kredi alacaktım onu bekliyordum dedi. Bayan evimi her şeyimi biliyor zaten dedi. Sonra verdi. (Aygül, 57, Kırgızistan)

Hüma (63) da taciz olayı ile kendisine gelen bir ev işçisi kadına destek olduğunu aktarmış, işverenleri ile iletişime geçerek maaşını almasını sağlamış, işi bıraktırmış ve yeni bir iş bulmasına yardım ettiğini söylemiştir.

Bu araştırma bulguları aynı zamanda pandemi döneminde göçmen kadınların iş değiştirme süresinin kısalığına işaret etmektedir. Görüşmeler pandemi sürecinde kadın göçmenlerin iş değiştirme sıklıklarının iki yılda ortalama 3-4 iş olduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılan kadın göçmenlerin üçü Türkiye’de pandemiden dolayı “kapanma tedbirleri” uygulandığı dönemde işlerini değiştiremediklerini aktarmıştır. Çoğunluğu iki ile altı yıldır Türkiye’de çalışan göçmen kadınlar özellikle deneyimsiz oldukları ilk işlerinde ve pandemi döneminde çok fazla iş değiştirmek zorunda kaldıklarını söylemişlerdir. Örneğin beş yıldır Türkiye’de olan Naz (35) ilk altı ayda yedi iş değiştirdiğini ve ücretinin ödenmemesi, kötü muamele, taciz gibi sebeplerin ayrılma sebepleri olduğunu söylemiştir. Örneğin Naz gördüğü kötü muameleyi şu sözlerle aktarmıştır: “Mesela bir işe gittim kadın bana ekmeğini ayrı koy dedi. Benden nefret etti istemedi ondan sonra neden dedim bunun hoşuna gitmedi hep beni aşağılamaya başladı sonra ben bıraktım.” Pandemi döneminde işsizliğin ve iş değiştirmelerin arttığına işaret eden araştırmalar da bu artışı çalışma koşullarının ağırlaşması ve işveren ile ilişkilerin kötüleşmesi ile açıklamaktadır (ILO, 2020; ILO, 2021). Kadın göçmenlere pandemi döneminde iş değiştirme nedenleri sorulduğunda çalışma koşullarının ağırlaşması, işveren ile kurulan ilişkilerin bozulması, kötü muamele, Covid-19’a yakalanma riski ve hastalık temel işten ayrılma sebepleri arasında gösterilmiştir. Örneğin Azra (30) pandemi döneminde yaşadığı işsiz kalma deneyimini şöyle aktarmıştır: “Hasta oldum... ben dönmedim, işte zaten kapıdan çıkınca geri dönüş yok. Zaten hastayım o süre boyunca kim bakacak çalışacak? Başkasını işe aldılar.” Hüma (63) da pandemi döneminde Covid’e yakalanan kadın göçmenlerin işsiz kalmalarını yakın çevresinden bir örnekle şu şekilde anlatmıştır:

Hatta bazıları kendileri getirip kadına bulaştıktan sonra hasta kadını kapının önüne koyuyorlar. Allaktan burada hemşirelik de bilen kadınlar kendileri bazıları kiraya ev tutan kızlar o eve getirip ayrı odaya koyup hemşire kızlar tedavi edip zor zor ayağa kaldırdılar. Ev sahipleri getiriyor çalışan kadına bulaşıyor sonra onu kapının önüne koyuyorlar kaçak çalıştırdıkları için çünkü hasta olduktan sonra ölecekse veya bir şey olarsa üstümüze kalacak ondan sonra diye hadi güle güle kapının önüne koyuyorlar. (Hüma, 63, Ankara)

Çalışma ve ikamet gibi izinlere erişemeyen kadın göçmenlerin sağlık hakkından da yararlanamadığı bilinmektedir. Yapılan görüşmelerde pandemi döneminde kadın

göçmenlerin sağlık hakkından yararlanma ihtiyaçlarının daha da arttığı ancak belgesiz konumda oluşlarının bunu engellediği dile getirilmiştir. Katılımcılar pandemi döneminde sağlık sorunları için sosyal ilişki ağlarını kullandıklarını söylemişlerdir. Kadın göçmenlerden üçü (Saniye, Banu, Gülizar) pandemi döneminde Covid-19'a yakalandıklarında herhangi bir sağlık kuruluşuna başvuramadıklarını, dernek üyelerinin ya da tanıdıkların birbirlerine baktıklarını aktarmıştır. Aynı zamanda katılımcıların belgesiz konumda oluşları Covid-19 aşısına erişimlerine de engel olmuştur. Danışmanlık şirketi olan Mira (53) bu durumu ve üretmeye çalıştıkları çözüm yolunu şöyle özetlemektedir:

Korona olan olmadı. Ben aşı oldum ama ev içi çalışanlar hepsine söylüyordum. Eğer ikameti varsa oluyor ama yoksa olamıyorlar. Onun da bir çözümünü düşünüyoruz, memleketten getirmeye çalışıyoruz. Önceden ikamet numarası aldıysanız onu kullanabiliyorsunuz, ama burada bir sefer yaptırmazsan olamazsın. (Mira, 53, Kırgızistan)

Yaşadıkları sağlık problemleri karşısında ne yaptıkları konusunda yöneltilen sorulara kadınların genellikle “geçmesini bekliyorum, diğer kızlarla hallediyoruz” gibi cevaplar verdiği görülmüştür. İçlerinden Azra (30) yaşadığı sağlık problemi sırasında işvereni tarafından doktor hizmeti sağlandığını da aktarmıştır. Sağlık hizmetlerinden yararlanamayan ev işçisi kadınlar için yoğun çalışma temposu ve pandemi döneminde artan sağlık riskinin önemli problemlerden biri olduğu bilinmektedir. Araştırmaya katılan kadın göçmenler Covid-19'a yakalanmadıklarını söylemişlerdir. Bakım hizmeti verdikleri hastayla aynı odayı hatta zaman zaman aynı yatağı paylaşmak zorunda kalan kadın göçmenlerin pandemi dönemi sağlık risklerinin farkında oldukları anlaşılmıştır. Yapılan araştırmalarla birlikte (ILO, 2020; ILO, 2021) bu araştırma da kadınların pandemi döneminde işsiz kalmaktansa Covid'e yakalanmayı göze aldıklarını ortaya koymaktadır. İçlerinden araştırmaya katılan üç kadın göçmenin hasta olmama ve güçlü olma üzerine gösterdikleri çabaya vurgu yaptıkları görülmüştür. Zehra (34) kendisine yöneltilen “Sağlık problemin olduğunda ne yapıyorsun?” sorusuna “Hasta olmadım, bilmiyorum ki, ben güçlüyüm çok şükür” yanıtını vermiştir. Araştırmalar (ILO, 2020; ILO, 2021) pandemi döneminde sağlık sisteminden yararlanamayan göçmen ev işçilerinin ölüm tehlikesiyle karşılaştığını da vurgulamaktadır. Bu araştırma da pandemi döneminde artan sağlık riskleriyle birlikte kadın göçmenlerin ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalmalarına işaret etmektedir. Araştırmaya katılan Hüma (63) tanıdığı ev işçileri

arasından altı kadın göçmenin pandemi döneminde Covid'e yakalanarak, sağlık hizmetinden yararlanamaması sonucu hayatını kaybettiğini aktarmıştır.

Kayıt dışı ve güvencesiz çalışan, dolayısıyla sağlık sisteminden yararlanamayan kadın göçmenler için Covid'e yakalanmak sadece sağlık açısından riskli değil işten çıkarılmak için de bir sebep olabilmektedir. Ev işçilerinin örgütlenmesi alanında faaliyet gösteren IMECE Sendikası çalışanları da özellikle ev işçilerinin hastalanmasının önemli bir işten çıkarma sebebi haline geldiğine işaret etmektedir. Kayıt dışı ve güvencesiz çalışan göçmen ev işçisi kadınlar pandemi döneminde daha sık iş değiştirmek ve işsiz kalma sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Pandemi riskinden dolayı hareket serbestliği daha da kısıtlanan göçmen kadınların bu dönemde artan iş yükü ve hastalık riski ile daha hızlı tüketilebilir bir işgücü haline geldiğini söylemek mümkündür. İşsizlik oranlarının arttığı pandemi döneminde sürekli iş değiştirmek zorunda kaldığını aktaran kadın göçmenlerin tanıklıkları iş bulma sürelerinin çok uzun olmadığına işaret etmektedir. Kadınlar araçlar ya da sosyal ağları sayesinde yeni bir iş bulabilmektedir.

Pandemi döneminde zaten kısıtlı olan hareketliliklerinin daha da kısıtlandığı katılımcılar, işgücü piyasasında yaşadıkları ücretini alamama, ağır çalışma koşulları, taciz, sağlık gibi sorunlarda sosyal ilişki ağlarına başvurduklarını aktarmıştır. Kurulan derneklerin, sosyal ilişki ağlarının ise zaman ve mekandan bağımsız olarak bu sorunların çözümü için destekte bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Dil, vize ve diploma denkliği engelleri, işgücü piyasasında yaşadıkları zorluklar ve aynı zamanda psikolojik olarak yıpranmışlık araştırmaya katılan kadınların varış ülkesine geldiklerinde yaşadıkları sorunlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu sorunlar karşısında sosyal ilişkiler açısından destek alındığı ya da bireysel çözümler üretildiği aktarılmıştır. Bir sonraki bölümde iş tanımı, mesai anlayışı, ücretler, izin günleri, işveren ile geliştirilen ilişkiler başlıkları altında kadın göçmen ev işçilerinin pandemi dönemi ev içi alanındaki çalışma koşulları incelenecektir.

4.3 GÖÇMEN EV İŞÇİSİ KADINLARIN PANDEMI DÖNEMİNDE DEĞİŞEN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE YAŞADIKLARI SORUNLAR

Bu çalışmanın bulguları yatılı bakım alanında çalışan göçmen kadınların iş kapsamlarının pandemi döneminde genişlediğini ve belirsizleştiğini ortaya koymaktadır. Küresel salgın ile birlikte özellikle pandemi döneminde hijyen ve temizliğe verilen

önemde yaşanan artış kadın göçmen ev işçilerinin iş yüklerini artırmıştır. Katılımcılar pandemiyle birlikte, alışverişten gelen poşetlerin dezenfekte edilmesi, ev içindeki eşyaların ve evin artan temizliği, çamaşır yıkama günlerinde artış gibi iş yüklerinin arttığını söylemişlerdir. Pandemi döneminde temizliğe daha fazla dikkat ettiğini belirten Zehra (34) bu durumu şöyle özetlemiştir:

Eve pandemi Covid getirme diyorlardı sürekli. Daha fazla dikkat ediyordum. Alışveriş yapardım torbaları temizle, çamaşır yıka, dezenfektan kullan falan derken bir sürü iş. Bir de burda ev işlerini bitirince ablama da yardım ediyorum. (Zehra, 34, Özbekistan)

Görüşülenler özellikle pandemide hane içerisinde daha fazla zaman geçiren aile üyeleri ile birlikte yemek, temizlik, bulaşık gibi alanlarda iş yüklerinin arttığını ifade etmişlerdir. Kadın göçmenler gün içerisinde bakımından sorumlu oldukları yaşlı ya da hastanın ilaçlarını vermek, iğnesini yapmak, yemeğini yedirmek, hareket etmesini sağlamak, temel gereksinimlerine (tuvalet, banyo, temizlik) yardımcı olmak ve bunların yanında evin yemeği, bulaşığı, çamaşırını, ütüsü, tadilatı, alışverişini gibi çoğu işi yaptıklarını dile getirmiştir. Örneğin Düzce’de baktığı hasta ile bir dairede tek başına kaldığını ve evin üst katında hastanın ailesinin yaşadığını söyleyen Zehra (34) hasta evindeki işleri bittiğinde üst katta yaşayan “ablasının” da işlerine yardım ettiğini aktarmıştır. Tüm bunların yanı sıra hane içerisindeki çocukların bakımının da akşam saatlerinde kendisine ait olduğunu söylemiştir. Kadın göçmenlerin bu sorumlulukları işveren ile yapılan sözlü bir anlaşmaya dayanmaktadır. Yapılan bu anlaşmayla belirlenen sorumlulukların, ücretlerin, çalışma koşullarının daha sonradan değişime uğradığı anlaşılmaktadır. Var olan bu iş yüküne ve zorluklara rağmen çalışmak zorunda olduklarını söyleyen Azra (30) çoğu zaman bu ağır çalışma koşullarına “sabrettiklerini” söylemiştir.

Göçmen kadınların hem göç süreçlerinde hem de iş bulmalarında aktif rol oynayan aracı şirketler çalışma koşullarının belirlenmesinde de etkilidir. Aracı şirket ile yapılan görüşmede işveren aileler ve kadın göçmen arasında hiçbir sözleşmenin, güvencenin yer almadığı, tamamen sözlü anlaşmanın var olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum kadın göçmenler için dezavantaja ve yarattığı olumsuz koşullara işaret etmektedir. Aracı şirket çalışanı Seyfi işveren aileler ve kadın göçmenler arasında herhangi bir iş sözleşmesi yapılmadığını “Sözleşme mi? Bu işte sözleşme yok, yapamazsınız. Sözleşme bağlar.” cümlesiyle ifade etmiştir. Taraflar arasındaki

güvencenin tamamen sözlü olduğunu dile getirirken, bu durumu “Allah’a emanet” olarak yorumlamıştır. Araştırmaya dahil olan kadınlar pandemi döneminde istihdam edildikleri işleri yaşlı veya hasta bakmak olarak tanımlamalarının yanında, aracı şirketler ve işverenler tarafından belirlenen iş tanımıyla birlikte ev içerisindeki her türlü yeniden üretim işlerinden de sorumlu tutulduklarını aktarmışlardır. Ev içi alanda çalışan kadın göçmen ev işçilerinin bu işler haricinde, evin temizliği, alışverişi, bozulan eşyaların tamiri gibi evin geri kalan tüm işleriyle de ilgilendiği anlaşılmıştır. Aracı şirket çalışanı Seyfi(56), bu alanda ailelerin taleplerinin genellikle hanedeki ev işleri, hastaya-yaşlıya-çocuğa bakım, ev içerisindeki diğer işler ile ilgilenilmesi olarak açıklamış ve aynı zamanda pandemi dönemiyle birlikte sağlık yönünde taleplerin eklendiğini de aktarmıştır. Göçmen kadınların bu noktada taleplerini de “iyi bir aile, parada sıkıntı olmasın, iyi davransınlar. Çok da bir talepleri yok” diyerek özetlemiştir. Aracı şirket ile yapılan görüşmeler işverenin işçi talebinin sebebi yaşlıya/hastaya/çocuğa bakmak olsa da, sorumlu tutulacak işler noktasında bu taleplerin “hanedeki diğer tüm işleri yapmak” olarak çeşitlendiğini ortaya koymaktadır. Pandemi döneminde işveren ailelerin iş taleplerinin arttığını belirten Seyfi (56), işverenlerin taleplerini kadın göçmen ev işçilerinin izne/dışarıya çıkmamaları, hanedeki temizliğe ve hane üyelerinin Covid’e yakalanma riskine dikkat etmeleri gibi isteklerle arttığını aktarmıştır. Aynı zamanda aracı şirket kadın göçmenlerden talep edilen çalışma zamanını, “7-24 çalışma. Bazen günlerce uyumadıkları oluyor. Haftada da bir izin” olarak aktarmıştır. Aracı şirket konumunda olarak kendisinin de hem ailelerden hem de kadın göçmen ev işçilerinden belirli talepleri olduğunu belirten Seyfi (56), konuşmasında ekonomik talebine yer vermeyerek bu taleplerini şöyle ifade etmiştir: “Güvenmek istiyorsun. İşini iyi yapsın. Bana güveniyorlar aileler referans istemezler. Ailelere kötü davranmayın diyorum. Ailelere de şunu diyorum değerli eşyaları ortada bırakma insanoğludur, istemese bile olur...” Aracı şirket konumunda olarak daha çok işveren ailelerin yararına taleplerde bulunması da dikkat çekmiştir.

Türkiye’de yerli kadın ev işçilerinin yatılı çalışmaya isteksizliği olması göçmen yatılı ev işçilerine olan talebi açıklamada kullanılmaktadır. Ev içi ve yatılı çalışma kadın göçmenleri sömürüye ve istismara daha açık duruma getirirse de araştırmaya dahil olan kadın göçmenlerin yedisi bu durumu özellikle güvenlik ve kayıt dışı çalışma açısından olumlu değerlendirmiştir. Örneğin Naz (35) “Dışarıda olmak istemiyorum, ev daha güvenli” diyerek evin güvenlik yönünü vurgularken Saniye (40) ise yatılı çalışmasının

nedenlerini şu sözlerle aktarmıştır: “Bu para bizim kiramıza mı yetecek, yiyeceğimize mi yetecek, yolumuza mı yetecek? Evet bu yüzden biz böyle yatılı işlere giriyoruz yani gücümüz yetmiyor.” Aynı zamanda Hüma da (63) “Burada kalacak yerimiz yok” diyerek zorunluluk boyutuna dikkat çekmektedir. Araştırmaya dahil olan kadınlar ev içerisinde yatılı çalışmanın güvenlik ve ekonomik anlamda farklı avantajlarını dile getirmişlerdir. Bu koşullar aynı zamanda göçmen kadınların düşük ücretle çalışmalarını da mümkün kılmaktadır. Nitekim göçmen kadınlar için aldıkları ücretlerle kiralık bir evde kalarak çalışmak pek mümkün değildir.

Aracı şirketler ile aileler arasında belirlenen ücretin ise bu yoğun emek karşısında sadece 2000 TL ile 4500 TL arasında olduğu belirtilmiştir. Aracı şirket çalışanı Seyfi (56) işveren aileler ve göçmenler arasındaki ücret talebinin belirlenirken işveren ailelere karşı olan yakın tutumunu şu sözlerle belirtmiştir: “Ücret en 4500 TL. Yeni gelenler daha düşük başlıyor, onlar dil bilmiyor. Başta düşük başlıyorlar, 2000-2200 TL. iki tarafı da düşünüyorum hem aile bunu verebilecek mi? Zengin olursa acımıyorum.” Kadın göçmenler ile yapılan görüşmeler işveren aileler ve aracı şirket çalışanları tarafından belirlenen bu ilk maaşın tamamının aracı şirket tarafından “iş bulma karşılığında” alındığına işaret etmektedir. Aynı zamanda aracı şirketlerin işveren ailelerden de komisyon aldığı bilinmektedir. Kadın göçmenlerin ücret problemlerine, iş yükü sorunlarına ve diğer sorunlara karşı aracı şirketin tutumunun kendi çalışanın tanıklığıyla: “Ben onlara hep başka ülkeye gittiğimde istediğim işi seçemem diyorum örnek gösteriyorum. Çok fazla iş seçmeyin diyorum.” öğüdü olduğu anlaşılmıştır.

Aynı zamanda kadınlar pandeminin kapanma döneminde ise zaten yatılı olarak çalıştıkları işyerlerinde uzun süreli ev içerisinde kalmak zorunda olduklarını, dışarı çıkamadıklarını ve hem temizlik hem bakım gibi biriken fazla iş yükleri olduğunu aktarmışlardır. Pandemide artan ve ağırlaşan bu iş yüküne rağmen araştırmaya katılan kadınların aldıkları ücretin de artmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcılar asgari ücretin 5.500 TL olduğu bu dönemde aylık ortalama 3.500 ila 4.500 TL arasında maaş aldıklarını aktarmıştır. Yapılan işe ve harcanan emek ve zamana bakıldığında bu miktarın yetersiz olduğu görülmektedir. Sabah 7’den gece 12’ye kadar aktif olarak çalıştığı bilinen kadın göçmenlerin günde ortalama 16-17 saat çalıştıkları bilinmektedir. Araştırmaya katılan kadın göçmenlerin Türkiye’de ev içi alanda işgücü piyasasına ilk dahil oluşlarının 500 TL kadar düşük bir ücretle olduğu aktarılmıştır. Yatılı bakım işçilerinin maaşları genellikle aracı şirket ve işverenler tarafından belirlenmektedir.

Göçmen kadınların çalışma deneyimleri aylık ücretin belirlenmesinde; Türkçe dil bilgisi, iş deneyimi, yapılan iş ve işverenle kurulan ilişkilerin etkili olduğunu göstermektedir. Örneğin yeni işe başlayan bir bakım işçisi 1.000-2.000 TL arası ücret alırken 3-4 yıl deneyimli olan ortalama 4.000 TL gibi bir ücretle maaş almaktadır.

Pandemi döneminde ise tüm sağlık risklerine rağmen yatılı hasta bakımında çalışan kadın göçmenlerin zaten düşük olan ücretlerinin daha da düştüğü dikkat çekmektedir. Kadın göçmenler yapılan görüşmelerde işveren ailelerin pandemi döneminde yaşadıkları ekonomik sıkıntıları neden göstererek maaşlarını ödemediklerini, geç ödediklerini veya daha düşük maaşla çalıştırdıklarını söylemiştir. Pandemi dönemi kapanma tedbirleri ile birlikte işveren ailelerin ekonomik zorluk yaşamaları, kadın göçmenler tarafından maaşlarına olumsuz anlamda yansıma olarak açıklanmıştır. Kadın göçmenlerden altısı pandemi döneminde maaşlarını alırken parçalı olarak ya da 1-2 ay gecikmeyle alma sorunlarıyla karşı karşıya kaldığını aktarmıştır. Dernek başkanı Aygül (57) de dernek içerisinde ev içi alanda çalışan kadın göçmenlerin yaşadığı ücret problemlerine dikkat çekmiş, tanıdığı bazı ev işçisi kadınların pandemi döneminde ücretlerini alamadığını aktarmıştır. Kadınların yaşadığı bu sorun karşısında da derneğin işveren ve kadınlar arasında arabuluculuk yaparak, maaşların ödenmesi için işverenle iletişime geçmek, yasal süreç başlatmak gibi yollarla çabaladığı anlaşılmaktadır.

Mesela bazıları var böyle kötü ailelere şeylere denk geliyorlar, maaşları ödenmez onlara yardımcı oluyoruz. Öyle bir durumda karşılaştığımız bir kız vardı maaşını geç veriyordu, yarısını veriyordu daha şey 3-4 ay geçti baya birikti miktar 1.000 dolara kadar alacağı vardı. Ben böyle sordum konuştum işte ondan sonra şey oldu verdi. Adam iyi adammış abla ben onun hakkını neden yiyim dedi sadece kredi alacaktım onu bekliyordum dedi. Bayan evimi her şeyimi biliyor zaten dedi. Sonra verdi. (Aygül, 57, Kırgızistan)

Katılımcılar hastanelerde Covid hastalarına bakım hizmeti veren kadın göçmen ev işçilerinin de günde 100-150 TL arası gibi düşük ücretlerle çalıştıklarını aktarmıştır. Asgari ücret altı ya da asgari ücret dengi maaş alan kadın göçmenlerin hepsi aldıkları ücretin yetersiz olduğuna vurgu yapmış ve zam taleplerini aracı şirkete ya da doğrudan işverene ilettiklerini belirtmiştir. Naz (35) “ailenin durumu da belli şimdi onlardan nasıl para isteyeyim zaten zar zor geçiniyorlar” sözleriyle aldığı ücretin yetersiz olduğuna vurgu yapmış olsa da zam isteği üzerinde çok durmamasının nedenlerini bu cümleyle

açıklamaya çalışmıştır. Kadın göçmenler mevcut aldıkları ücretin yetersiz olduğunu ülkelerine dolar üzerinden para göndermeleriyle açıklamıştır. Aygül (57) kadınların maaşlarının dolar bazında düşmesinin çalışma motivasyonlarını olumsuz etkilediğini ve çoğu kadının bu nedenle işten ayrılıp ülkesine geri döndüğünü söylemiştir. Hüma (63) da pandemi döneminde geri dönüşlere dikkat çekmiştir:

Türkiye’de ekonomik sıkıntı girdi görüyorsunuz kimse karşılamıyor çalışıp yetmiyor bundan dolayı da çoğu gelmiyor halk geliyor şuan ya çok iş değiştiriyorlar çoğu Moskova’ya gidiyor geri dönüyor ya orada daha iyi iş buluyorlar bence. (Hüma, 63, Kırgızistan)

Benzer tanıklıklar, pandemi ile birlikte belirginleşen ekonomik kriz ve yüksek enflasyon sebebiyle son yıllarda göçmen kadınların başka ülkelerde çalışma alternatiflerine yöneldiğine de işaret etmektedir.

4.3.1 Pandemide Değişen Mesai: Çalışma Saatleri Ve İzin Günleri

İş tanımı belirsiz olan ve evin içerisinde tüm işlerden sorumlu tutulan kadın göçmenlerin çalışma koşullarını anlamada mesai saatleri ve izin günleri önemli olmaktadır. ILO raporları (2020; 2021) pandemi döneminde ev işçilerinin mesai anlayışlarında olumsuz değişimi ortaya koymakta; verilen bakım hizmetine ve ev içi işlere ayrılan zamanın ve emeğin giderek artmasına, ev işçilerinin var olan haftalık, aylık, yıllık ya da resmi izin günlerinin engellenmesine işaret etmektedir (A.g.e.). Bu araştırma da pandemi döneminde artan mesai saatlerini ve azalan izin günlerini göstermektedir.

Ev işçisi kadın göçmenlerin çalışma saatlerine ilişkin yöneltilen sorulara “7/24, gece-gündüz, her an, bütün gün” gibi verdikleri yanıtlarla belirli bir mesai anlayışı olmadığı ve gece gündüz sürekli çalıştıkları anlaşılmıştır. Görüşülen kadınların hemen hepsi günün 24 saatini ev içerisinde ve neredeyse uyku hariç çalışarak geçirdiğini belirtmiştir. Örneğin Azra (30) evde belirli bir çalışma saatinin olmadığını, ancak evdeki işlerin bittiğinde dinlendiğini söylemiştir. Gece sürekli olarak uyanmak ve çalışmak zorunda kalan Zehra (34) ise gece mesaisini “zaten uyumayan biriyim” şeklinde tolere etse de bu durumun göçmen kadınlar için önemli bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Bu araştırmanın verileri pandemi döneminde artan temizlik ihtiyacı, kapanma döneminde artan hane üye sayısının ihtiyaçları gibi durumların gün içerisinde çalışılan süreyi arttırdığını ortaya koymaktadır.

Mevcut çalışmalar pandemi gibi kriz dönemleri haricinde de ev içi bakım alanında mesai saatlerinin belirsizliğine işaret etmektedir (Demirdizen, 2013; Gökbayrak, 2009; Toksöz ve Ünlütürk, 2011; Dedeoğlu, 2011). Pandemi döneminde ise bu durum giderek kötüleşmekte ve hasta ve yaşlı bakımında çalışan kadın göçmenler için gece ve gündüz saatleri arasındaki fark ortadan kalkmaktadır. Baktığı hastasının ilacı, tuvalet ihtiyacı, su ihtiyacı gibi durumlarda kadınlar gece saatlerinde de uykusundan uyanarak ya da hiç uyumayarak hastalara baktıklarını söylemişlerdir. Örneğin Gülizar (46) “anne” olarak nitelendirdiği, bakım verdiği kadın ile deneyimini şöyle aktarmıştır:

Benim annem ayakta mesela, biz bir odada yatıyoruz ama birbirimize zararımız yok. O tuvalete gidiyor benim uykum öyle yatmıyorum öyle tuvalete gider diye annem (baktığı yaşlı) kalkıp tuvalete varıyor hepsini dikkat ile bakıyorum ben. O ne zaman geliyor dönüyor yatağına ondan sonra bende uyuyacağım. Hep takipteyim. Çünkü o düşmesin diye canımız acıyor.

Çalıştığı evde yaşlı bir kadına bakan ve ev içerisinde kadının eşiyle birlikte kalan Banu (29) da gece sorumluluklarını şöyle aktarmıştır:

Saat gece 12’ye kadar iğnesi var şekeri var meyvelerini vericem sonra bana tamam işin bitti sen odana geç diyor abim kocası, odama geçiyorum sabah saat üçte bez değiştirme vakti oluyor yardım etmek zorundayım yani. Yani kalkmak zorundayız yani saat iki de uyandım lavaboya gitmek istiyorum diyor su içmek istiyorum diyor odaya girip bakıcam iyi mi yok mu böyle bakıyoruz.

Bu araştırmanın bulguları bakıcı olarak çalışan göçmen kadınların dinlenme ihtiyacını karşılamaları gereken gece saatlerinde de çalışmak zorunda kaldıklarını ve sürekli tetikte olmalarının beklendiğini ortaya koymaktadır. Düzce’de iki yıldır çalışan Gülizar (46) bu durumu “askerler gibi dikkatliyiz” şeklinde tanımlamıştır. Çalışma saatlerinin belirsizliği göçmen kadınların fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar yaşamalarına yol açmaktadır. Uykusuzluk, dinlenememe, dikkat dağınıklığı, psikolojik olarak yıpranmak gibi sorunlar en fazla dile getirilenler olmuştur.

Özellikle yatağına bağımlı hastalara bakan çoğu göçmen kadın hasta ile aynı odayı ve hatta aynı yatağı paylaştığını söylemiştir. Görüşülen kadınlar hasta Covid olsa dahi

aynı odada kalarak kendi sağlıklarını riske attıkları anlaşılmaktadır. Solunum yoluyla bulaşan Covid gibi hastalıklarla hiçbir önlem işe yaramamakta çünkü sürekli hasta ile yakın temas halinde olmaktadır. Bu durum özellikle pandemi döneminde kadın göçmenlerin sağlığı için ciddi riskler oluşturmaktadır. Öte yandan hastalık riskinden dolayı göçmen kadınların dışarı çıkmalarının da işveren tarafından kısıtlandığı anlaşılmaktadır. Hane halkına ya da hastaya virüs taşıma riski altında ev işçilerinin psikolojik şiddet ile karşı karşıya kaldığı bilinmektedir (ILO, 2021).

Pandemi öncesinde genellikle haftada bir gün izin kullandıklarını söyleyen katılımcılar, işverenlerin kısıtlaması ile pandemi sürecinde bir günlük izinlerini dahi kullanamadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin pandemi öncesinde haftanın bir günü izin kullandığını söyleyen Zehra (34) pandemi haftalık iznini genelde kullanmadığını, dışarı çıkacağı zamanlarda ise işverenin sürekli “eve Covid getirme” gibi uyarılarına maruz kaldığını söylemiştir. Naz (35) da pandemi döneminin ilk başlarında işverenin ancak üç ayda bir dışarı çıkmasına izin verdiğini, bunun nedeninin de sadece ülkesindeki hane üyelerine para göndermek olduğunu aktarmıştır. Türkiye’de 16 yıllık çalışma deneyimi olan ve bir dernekte aktif çalışan Hüma (63) pandemi döneminde aylarca hiç izne çıkmayan çalışanlar olduğunu söylemiştir. Görüşülen kadınlar çalıştıkları evlerdeki hane halkının Covid’e yakalanma riskinin engellenmesinden de sorumlu tutulduklarını söylemişlerdir. Kadınların tanıklıkları, her türlü Covid riskine karşı misafirleri kabul etmeme, belirli sosyal mesafe içerisinde iletişime geçmelerini sağlamak gibi önlemlerden de ev işçisi göçmen kadınların sorumlu tutuldukları anlaşılmaktadır.

4.3.2 Göçmen Kadınların Pandemi Döneminde İşveren İle İlişkileri

Kadınların ev içerisinde her türlü yeniden üretim işlerinden sorumlu olmasının yanında, hane üyelerinin duygusal ihtiyacını karşılamaktan da sorumlu tutulduğu bilinmektedir. Bu da ev içindeki emeğin “sevgi” adı altında görülmesiyle yakından ilişkili olmaktadır (Hochschild, 1983). Hochschild tarafından kavramsallaştırılan “duygusal emek” ev içi çalışma ile ilişkilendirilmektedir. Ev içi bakım emeğinde çalışan kadınlar için duygusal emek, çalıştıkları süre boyunca onlardan beklenmektedir. İşveren ve hane üyeleriyle kurdukları iletişim ve ilişki bu noktada önemli olmaktadır. Göçmen kadınların ev içi yatılı bakım alanında kayıt dışı ve güvencesiz çalışmaları onları işyerinde kendilerini güvende hissedebilecekleri ve yaptıkları işin doğasından kaynaklı olarak işveren ve hasta ile yakın ilişkilere yönlendirebilmektedir. İşveren için evin

içerisinde çalışan ile bağ kurmak güvenilirlik, işini iyi yapması, hastaya iyi bakması, sahiplenmesi anlamına gelirken; bakım emeği veren kadın için bu bağ sömürüyü azaltıcı ve güvenceli çalışmayı arttırıcı bir beklentiyi içerebilmektedir (Hochschild, 1983). Bu araştırma verileri pandemi döneminde, kurulan bu duygusal bağın daha da belirginleştiğini ortaya koymaktadır. Özellikle pandemi dönemde uzun süre hane üyeleri ile birlikte kalmak zorunda kalan kadın göçmenler işverenle ve bakımından sorumlu oldukları hasta ya da yaşlıyla olan ilişkilerini tanımlarken “annem, ablam, babam, abim” gibi kelimelerle aralarındaki aile benzeri ilişkilere referans vermişlerdir. Aynı zamanda kadın göçmenler işverenleri gözünde kendilerini “onların kızı, evin kızı, annemin kızı” olarak nitelendirmektedir. Katılımcılar işverenle ilişkilerinden olumlu bahsetseler de kurulan bu duygusal bağ ev işçilerine pandemi döneminde daha fazla sorumluluk ve iş yükü getirdiğine işaret etmektedir. Örneğin Hüma (63) “Annemin kızı gibi olduğumdan dolayı evin her şeyini çekip çeviriyorum ne varsa” diyerek evin kızı olduğunu söylemiştir. Bu tanımlamalarda bakımlarından sorumlu oldukları yaşlı ve hastalarla fiziksel olarak kurdukları yakınlık da önemlidir. Nitekim pandemi döneminde yatılı olarak çalışan katılımcıların bakımından sorumlu tutuldukları kişiler ile aynı odada kaldıkları, hatta içlerinden dördü aynı yatağı paylaştıklarını söylemiştir.

Yatılı ev işçisi kadınların hane içerisinde kurdukları yakınlık aynı zamanda duygu durumlarını da değiştirmekte ve onları daha kırılgan yapmaktadır. Örneğin Banu (39) ev içerisindeki çalışma motivasyonunu hane içerisindeki diğer kalıcı ya da misafir bireylerin kendisine olan davranışlarıyla ilişkilendirmektedir. Kadın göçmenler ile işveren ilişkileri üzerine konuşulurken, yaptıkları işe karşılık aldıkları bir “teşekkürün ya da samimi davranışın” kendileri için oldukça önemli olduğunu söylemişlerdir. İşveren ile ilişkilerin olumlu olması ve yapılan işlerin niteliğinden dolayı kadınların çalıştıkları evi “kendi evi” olarak benimsediği görülmektedir. Bu durum her ne kadar kurulan ilişkilerin olumlu yönüne işaret etse de bu yakınlaşmaların aynı zamanda “kendi evi” için yaptıkları işleri arttırmakta ve sömürüyü de derinleştirmektedir. İşvereni ile olumlu ilişkilerini aktaran Hüma (63) bakımından sorumlu olduğu “annesinin” durumunu şöyle özetlemektedir: “İzin gününde bile özlüyor beni, tatillerde falan sürekli ben olmasam yemek yemiyor, huysuzlanıyor o yüzden dikkat ediyorum.” Bu durumda işvereni tarafından izin günlerinde arandığını ve telefonda bakımından sorumlu olduğu kişiyi yemek yemeye ikna etmeye çalıştığını aktarmıştır. Altmış üç yaşında olan Hüma yaşını ve pandemi döneminde çalışmanın zorluğunu neden olarak ileri sürerek çalıştığı

işten ayrılmak istediğini fakat işveren ve ailesi ile kurduğu ilişkinin bunu engellediğini aktarmıştır. İşveren ve bakımını üstlendikleri hastalarla kurdukları duygusal yakınlık, daha güvenceli bir çalışma beklentisi ile paralel gitse de kadın göçmenler için sömürüyü arttırıcı bir işlev görmektedir. Kadın göçmen ev işçilerinin işverenleri ve hane içerisindeki diğer bireyler ile geliştirdikleri bu ilişkiler çalışma deneyimlerini anlamada önemli olmaktadır.

Araştırmaya dahil olan kadın göçmenlerin işvereni, patronu konumunda genellikle bakımından sorumlu oldukları hastanın/yaşlıının kızı, oğlu, eşi ya da nadir olarak kendisi olduğu aktarılmıştır. Ev işçisi kadınların ikisi hariç (eşi ve oğlu) işverenlerinin kadın olduğu belirtilmiştir. Her ne kadar tek bir işveren tanımı yapılsa da aile içerisinde yer alan diğer bireylerin de zamanla işveren konumunda davranışlar sergilediği ve kadın göçmenlerin onları da işveren olarak tanımak zorunda kaldığı vurgulanmıştır. Azra (30) bu durumu baktığı hastanın torununun yapılan ev işlerinden memnun olmamasıyla gelişen “patronluk ilişkisi” üzerinden örneklendirerek aktarmıştır:

Bulaşıkları yıkıyorum yok çay kaşığına bakıyor bu temiz olmamış cık cık...
Tekrar yıkıyorum her seferinde bir şey buluyor. Süpürüyorum olmamış sonra kendi süpürmeye kalkıyor falan... (Azra, 30, Özbekistan)

Ev içi bakım hizmetlerinin hane içinde gerçekleşiyor olması, belgesiz konumda olan göçmenler için bir “sığınak” görevi görürken, göçmen kadınları sömürüye ve istismara karşı daha da açık konuma getirmektedir (Anderson, 2006). Nitekim hane üyeleriyle aynı çatı altında uzun saatler birlikte kalan göçmen kadınların bu süreçte psikolojik, sözlü ve fiziksel şiddete uğradığı bilinmektedir (Banerjee ve Wilks, 2022; Benli ve Güler, 2021). ILO raporları (2020; 2021) da ev içinde çalışan göçmen kadınların sözlü, fiziksel, cinsel tacizle karşı karşıya kaldığına ve toplumsal cinsiyete dayalı bu şiddet biçimlerinin işi bırakmalarında önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Bu araştırma kapsamında görüşülen iki göçmen kadın ev işçisi işvereni ve aracı şirket çalışanı tarafından uğradığı tacizi dile getirmiştir. Örneğin Naz (35) kendisini “kızı gibi” gördüğü işvereni tarafından uğradığı fiziksel tacizi şöyle anlatmıştır: “85 yaşında bu adam geldim elini [vücudumda] hissettim canım benim, kızım dedi böyle kalkarken gitti götünü yerim diye sevdi.” Hüma’da (63) sosyal ağları aracılığıyla tanıdığı, yaşlı bakım işinde çalışan bir kadın göçmenin işverenleri tarafından uğradığı tacizi aktararak şu şekilde anlatmıştır:

Gelince burada eczacı adamların evine gelir çalışıyor burada Allaktan ikinci üçüncü katta oğlu oturuyormuş onlar çalıştırıyormuş aslında o amcayla anne emekli olmuşlar onlar da kızını işe almışlar. Kızını işe getir götür bunu al anne yemek yardım ediyor derken bir gece de baba onu sürükleyip tecavüz edicem diyor kızını. 70-80 yaş arasında adam ondan sonra ağlayarak beni aradılar böyle böyle oldu. (Hüma, 63, Kırgızistan)

Çalıştığı işverenle maaşını tam ödemediği için sorun yaşadığını ve herhangi bir güvencesi ya da şikayet edebileceği bir yer olmadığını söyleyen Naz, aracı şirket çalışanından bu konuda yardım istediğini ve daha sonradan aracı şirket çalışanının da tacizine uğradığını şöyle anlatmıştır:

40 gün çalıştım 1500 paramı vermediler. ... bey(aracı) tamam ben alacam dedi ama almadı ...bey çapkınlık yaptı. Haftanın 2 günü orucum var benim oruç tutuyorum ... bey geldi ben oruçluydum bir tane kucaklasam olur mu dedi bana. Evli kadını ben sen ne yapıyorsun dedim ondan sonra izin vermedim.

Yaşadığı bu durum karşısında şikayette bulunamayan ve maaşını da alamayan Naz, olay sonrasında aracı şirket çalışanının kendisini yeni iş bulma vaadiyle kandırdığını, parasına el koyduğunu ve kendisini “sokakta bıraktığını” aktarmıştır.

Bu araştırma bulguları, belgesiz ve güvencesiz konumda çalışan göçmen kadınların özellikle pandemi döneminde bakımından sorumlu oldukları kişi ve işveren ile geliştirdikleri ilişkinin ve kurdukları bağların derinleştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca geliştirilen bu duygusal bağın evin içerisinde artan çalışma yükü, artan gerilim, ücretlerin ödenmemesi gibi sorunlar karşısında sessiz kalmalarına neden olarak var olan sömürüyü daha da derinleştirdiğine işaret etmektedir.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Türkiye’de özellikle 2000’lerin başından itibaren önemli sayıda çalışma göçmen kadın ev işçilerinin çalışma ve göç deneyimlerine odaklanmaktadır. Bu çalışma göçmen kadınların bakım emeği sektöründe karşılaştıkları zorlukları, Covid-19 pandemi dönemiyle birlikte ağırlaşan çalışma koşullarını problem edinmiş, bu alandaki sorunları kadınların perspektifinden araştırmayı hedeflemiştir. Nitel araştırma yöntemi benimsenerek kadın göçmenlerin göç öncesi ve sonrası deneyimleri, pandemi dönemi işgücü piyasası deneyimleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında altısı Özbekistan beşi Kırgızistan vatandaşı olan on bir ev işçisi kadın göçmen ile görüşülmüştür. Ayrıca bir aracı şirket çalışanı ve İMECE Ev İşçileri Sendikası üyeleri ile görüşülmüştür.

Öncelikle, mevcut literatüre paralel olarak bu araştırmanın bulguları da göçmen kadınların toplumsal cinsiyete dayalı sorumluluklarının göç etmelerindeki önemini ortaya koymaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak yüklenmek zorunda kaldığı sorumluluklar, boşanma sonrası çocuk bakımı ya da aile üyelerinin geçimi gibi sebepler araştırmaya katılan kadın göçmenlerin temel göç nedenlerini açıklamaktadır. Görüşmeler, göç öncesi süreçte zorla evlendirilme, baskı ve şiddetten kaçma gibi toplumsal cinsiyete dayalı nedenlerin de kadın göçmenlerin göç süreci ve kararında etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Orta Asya ülkelerinden gelen kadın göçmenlerin Türkiye’yi tercih etmesinde ülkeler arasında yapılan ikili antlaşmalar ile sağlanan vize kolaylığı, coğrafi ve kültürel yakınlık gibi faktörlerin (Akalin, 2014) yanı sıra göçmen bakım emeğine olan talep ve kadın göçmenlerin geliştirdikleri sosyal ilişki ağları da önemlidir. Bu çalışmanın bulguları, özellikle de aracı şirketlerin faaliyetlerindeki artış, bakım emeği alanındaki göçmen kadın emeğine olan talebin Covid-19 pandemi döneminde arttığına işaret etmektedir. Salgınla birlikte artan hastalık ve ev içi bakım yüküne paralel olarak göçmen kadın emeğine olan talebin de arttığı anlaşılmaktadır. Özellikle 2010’ların başında yapılan ülkeler arası anlaşmalarla birlikte sayıları gittikçe artan Kırgızistan ve Özbekistan gibi Orta Asya ülkelerinden gelen kadın göçmenlerin bizzat kurdukları derneklerin ve danışmanlık şirketlerinin sayısındaki artış da son yıllardaki bu eğilimi göstermektedir. İkamet ve çalışma izinlerine başvurularda belgelerin düzenlenmesi ve göçmen kadınların iş bulmalarına aracılık eden bu dernekler/şirketler göçmen kadınların ağlarının kurumsallaşmaya başladığının göstergesi olarak da yorumlanabilir. Nitekim

Antalya ve İstanbul gibi büyük kentlerde göçmen kadınlar tarafından kurulan sosyal ağlar sadece iş bulma, bilgi paylaşma ve karşılaştıkları zorluklara çözüm amacıyla değil yerli aracı şirketler tarafından da kullanılmaktadır.

Bu araştırmanın bulguları sadece büyük şehirlerde değil Düzce gibi küçük şehirlerde de göçmen ağlarının varlığını ortaya koymaktadır. Kadınların İstanbul'dan ya da doğrudan Özbekistan ya da Kırgızistan'dan sosyal ağları aracılığıyla Düzce'ye gelmeleri bunu destekler niteliktedir. Göçmen kadınların sosyal ağları iş bulma ve kötü çalışma koşulları ile mücadelede değil aynı zamanda dil, vize ve diploma denkliği gibi sorunlara yönelik çözümlerde önemli rol oynamaktadır. Bu durum enformel çalışma ilişkilerinin yaygın olduğu ev içi çalışma alanında, Türkiye'nin kısıtlayıcı göç politikalarına karşı göçmen kadınların kendi kurdukları ağlarının gelişimine ve enformel ilişkiler içerisinde artan destek sağlayıcı rolüne işaret etmektedir.

Covid-19 pandemi sürecinin yarattığı olumsuz koşullardan en fazla etkilenen gruplardan birisinin ev işçileri olduğu bilinmektedir. Bu araştırma da kadın göçmen ev işçilerinin pandemi döneminde çalışma koşullarının daha da kötüleştiğini ve ücretlerinin düştüğünü ortaya koymaktadır. Pandemi ile birlikte yatılı olarak çalışan göçmen kadınlar çalıştıkları evlerde uzun süreli kalma, işverenlerin hastalık getirme korkusuyla izin kullanmama, dışarı çıkamama ve insanlarla iletişim kuramama gibi kısıtlamalara maruz kalmış; salgın korkusuyla artan iş yükü altında çalışmak zorunda bırakılmıştır. Son dönemdeki araştırmalar pandemide ev işçilerinin kötüleşen çalışma koşulları ve derinleşen sömürüye işaret etmektedir (Banerjee ve Wilks, 2022; Parry-Davies, 2020). Bu araştırma da pandemi döneminin kendine özgü koşullarının göçmen ev işçisi kadınları daha dezavantajlı bir konumda bıraktığına işaret etmektedir. Pandemi ile birlikte işverenlerin artan talepleri doğrultusunda çalışma koşullarının daha da ağırlaştığını, artan işten çıkarılmalarla güvencesizliğin arttığını ve sömürünün derinleştiğini söylemek mümkündür. Bu kötüleşmenin en önemli göstergeleri göçmen ev işçisi kadınların artan mesai ve iş yükü gibi ağırlaşan çalışma koşulları ile yüksek iş değiştirme sıklıklarıdır. Pandemi döneminde artan iş saatlerine rağmen daha düşük ücretlerle ve sağlıksız koşullarda çalışmak zorunda kalan kadın göçmenlerin ayrıca maaşını alamama, eksik ya da geç alma gibi durumlarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Pandemi döneminde göçmen ve işçisi kadınların değişen çalışma koşullarına odaklanan bu araştırma, hali hazırda kayıt dışı ve güvencesiz çalışan ev işçilerinin

pandemi döneminde iş tanımlarındaki belirsizliğin ve iş yükünün arttığını göstermektedir. Araştırma kapsamında görüşülen kadınlar pandemi döneminde bakım hizmeti dışında evdeki tüm yeniden üretim işlerinden sorumlu tutulduğunu belirtmektedir. Bu durum artan hastalık riski, iş ve özel alan ayrımının ortadan kalkması ve bir günlük izinlerin dahi kullanılamaması ile somutlaşmaktadır. Nitekim çoğu göçmen kadının pandemi döneminde virüs taşıma tehlikesine karşılık dışarı çıkmasının engellendiği, diğer insanlarla görüşmesinin kısıtlandığı ve haftada bir gün olan izinlerinin de engellendiği ortaya konmaktadır. Pandemi döneminde kadın göçmenlerin neredeyse günün yirmi dört saati “emre amade” olarak çalışmak zorunda kalmaları özel alanı ortadan kaldırmakta, hatta bakımını üstlendikleri hastalarla kimi zaman aynı yatağı paylaşmak zorunda bırakılmaktadır. İnsan onuruna yakışmayan bu ağır çalışma koşulları kadın göçmenlerde önemli fiziksel ve psikolojik sorunlara yol açmaktadır. Görüşmeler göçmen ev işçilerinin pandemi döneminde özellikle hane halkına ya da hastaya virüs taşıma riski altında ve sürekli hijyen sağlama baskısı altında psikolojik şiddet ile karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır.

Kadınların artan iş yükünden dolayı işveren ile ilişkilerinde yaşadığı gerilim işten ayrılma nedenlerinden biri olmaktadır. Kadın göçmenlerin aşırı çalışmadan dolayı hasta olmaları, Covid’e yakalanmaları ve belgesiz oluşlarının da işlerini kaybetmelerinde önemli nedenler olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların tanıklıkları pandemiye işten çıkma ya da çıkarılmalarının bir sebebinin de cinsel taciz olduğunu göstermektedir. Yatılı ev işçisi olarak çalışan kadın göçmenlerin işverenleri ya da aile bireyleri tarafından şiddete ve tacize maruz kaldığını ortaya koyan çalışmaların yanında pandemi döneminde ev işçilerinin çalışma koşullarını inceleyen sınırlı sayıda çalışmada da kadın göçmen ev işçilerinin artan toplumsal cinsiyete dayalı şiddetine ve tacizine işaret edilmektedir (ILO,2021). Bu çalışmanın bulguları da kadın göçmenlerin çalışırken psikolojik ve ekonomik şiddete uğradığını ortaya koymaktadır. Kadın göçmenler bakımından sorumlu oldukları erkek yaşlının veya hastanın kendisinden ve erkek aile üyeleri tarafından tacize uğradığını aktarmaktadır. Aracı şirket çalışanı olarak çalışan erkeklerin tacizi de katılımcılar tarafından dile getirilmektedir. Mevcut çalışmalara paralel olarak bu araştırma da kadın göçmenlerin aracı şirketler karşısında dezavantajlı konumlarına işaret etmektedir. Bulgular, göçmen ev işçilerinin özellikle pandemi döneminde iş ararken aracı şirketlere daha fazla bağımlı kaldığını ve bu

süreçte ödedikleri komisyonlar, sürekli deneme süresine maruz kalmaları gibi sebeplerle ekonomik olarak yıprandığına işaret etmektedir.

Bu çalışma Covid-19 pandemi döneminde göçmen kadın ev işçilerinin işten çıkarılma sıklıklarında bir artışa işaret etmekle birlikte yüksek talepten dolayı işsiz kalma sürelerinin çok uzun olmadığını da göstermektedir. Bu çalışmanın verileri, ev içi bakım alanında artan işçi talebine karşılık göçmen kadınların aracı şirketler ya da sosyal ağları ile bir hafta gibi kısa sürelerde yeniden iş bulduğunu ortaya koymaktadır. Kadınların belirli bir süre sonra ise aracı şirketlere bağımlı kalmadan kendi ağlarını kullanarak yeni iş buldukları anlaşılmaktadır. Bu araştırmanın verileri pandemi döneminde kadın göçmen ev işçilerinin artan iş yükü ile işten çıkma-çıkartılma hızının arttığına, hızlı tüketilebilir bir işgücü olarak konumlandırıldıklarına işaret etmektedir. Kayıt dışı ve güvencesiz çalışan göçmen ev işçisi kadınlar pandemi döneminde daha sık iş değiştirmek ve işsiz kalma sorunlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. İşten çıkarılma ve işe girme sıklığında artış göçmen kadınların kayıt dışı ve güvencesiz çalışma koşulları ile desteklenmektedir.

Kadın göçmen ev işçilerinin işverenleri ve hane içerisindeki diğer bireyler ile geliştirdikleri ilişkiler çalışma deneyimlerini anlamada önemlidir. Mevcut araştırmalar ev içerisinde çalışan kadın göçmenlerin, işverenleri ile geliştirdikleri duygusal bağın bir yandan psikolojik olarak onları desteklerken diğer yandan uğradıkları emek sömürüsünü gizlemeye hizmet ettiğine işaret etmektedir (Toksöz ve Ünlütürk, 2011). Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda, işverenle kurulan aile benzeri yakın ilişkilerin ev içerisinde kayıt dışı ve güvencesiz çalışan kadınlar için bir aidiyet ve güvence sağlamaya hizmet ettiği ileri sürülebilir. Ancak hane içerisinde göçmen kadınların kurdukları bu yakınlık aynı zamanda duygu durumlarını etkileyerek onları daha kırılgan da yapabilmektedir. Nitekim bu tür ilişkiler özellikle pandemi döneminde artan çalışma yükü ya da ücretlerin gecikmesi gibi yaşanan sorunlar karşısında göçmen kadınların sessiz kalmasına yol açarak var olan sömürüyü daha da derinleştirebilmektedir.

Bu araştırmanın bulguları göçmen kadınların başta ikamet ve çalışma izinlerine erişimlerinin özellikle pandemi döneminde sağlık ve sosyal destek hizmetlerine erişimlerinde, maruz kaldıkları emek sömürüsünün yanı sıra cinsel taciz gibi riskleri azaltmada önemli bir rol oynayabileceğine işaret etmektedir. Sosyal güvenlik sistemine erişim özellikle pandemi gibi kriz dönemlerinde toplumun en hasta kesimine bakan göçmen kadınların sağlık sistemine erişimleri için hayati önem taşımaktadır. Dışarıdan

izole çalışma koşulları göçmen kadınların toplumsal cinsiyete dayalı taciz ve şiddet biçimlerine karşı savunmasızlıklarını artırmaktadır. Bu yüzden, karşılaştıkları psikolojik, ekonomik ve toplumsal cinsiyete dayalı taciz gibi sorunlara karşı sadece kendi sosyal ağlarından destek almaya çalışan kadınların başvurabilecekleri kurumsal destek mekanizmalarına ihtiyaç vardır. Bu çalışma göçmen kadınların pandemi ile artan sorunlarına dikkat çekerken bu destek mekanizmalarının kurulmasının önemine de işaret etmektedir. Devletin hasta ve yaşlılara karşı sorumluluğu olan bakım yükünün enformel çalışma ilişkileri çerçevesinde göçmen kadınlara havale edilmesinin olumsuz sonuçları pandemi döneminde daha fazla hissedilmiştir. Hem göçmen kadınların uğradıkları emek sömürüsüne ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı hem de kaliteli bakım hizmetine erişim açısından ciddi sorunlar barındıran bu alana dair acil olarak sosyal politikaların hayata geçirilmesi ve erişilebilir destek mekanizmaları oluşturulması gerekmektedir.

6. KAYNAKÇA

- Akalın, A. E. (2014). “ Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz “ .Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Anderson, B. (2006). “A very private business: migration and domestic work.”*Centre on Migration, Policy and Society Working Paper No. 28*, University of Oxford.
- Bağdatlı Vural, N. (2016). *Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet. Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (der.) F. Sayılıgil, 103-119, Dipnot Yayınları: Ankara.
- Banerjee, S., ve Wilks, L. (2022). “Work in Pandemic Times: Exploring Precarious Continuities in Paid Domestic Work in India.” *Gender, Work & Organization: 1–19*.
- Benli, G. ve Güler, C. (2021). *Toz Bezi Değiliz Ev İşçisiyiz: Küresel Salgın Döneminde Çalışma Hakkı ve Diğer İnsan Hakları İhlalleri Bağlamında Ev İşçilerinin Karşılaştıkları Sorunlar Raporu*. Ev İşçileri Dayanışma Sendikası (EVID-SEN): İstanbul.
- Bloch, Alexia. Intimate circuits: modernity, migration and marriage among post-Soviet women in Turkey. *Global Networks*. 11, No.4 (2011):502-521.
- Bora, A. (2010),*Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası* (3. Basım).İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castles, S. ve Miller, J.(2008),*Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, Çev: Bal, B.U. Akbulut, İ., Bilgi İletişim Grubu Yayınları.
- Creswell, J(2017).*Nitel Yöntemler*. (Çev.: Yüksel Dede). *Research Design*. Ankara: Eğiten Kitapçılık,183-213.
- Coskun, E. (2016). Türkiye'nin Göç Rejiminde Toplumsal Cinsiyet Faktörü: Ugandalı Göçmen Kadınlar Örneği. *Fe Dergi* 8, no.1, 91-104.

- Coşkun, E. ve Eski, B. (2019). *Erkek Şiddetinden Kaçarken...* (1. Basım). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Coşkun, E. (2018). “Criminalisation and prostitution of migrant women in Turkey: A case study of Ugandan women.” *Women's Studies International Forum*. 68: 85-93.
- Emel Coşkun, Özge Sarıalioğlu , Cemile Gizem Dinçer, “Göç Araştırmalarında Söylem, Yöntem ve Etik: Feminist Bir Yöntem Mümkün Mü?” *Fe Dergi* 12, no. 1 (2020), 70-81.
- ÇSGB (2020). *Çalışma Hayatı İstatistikleri 2019*. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: Ankara.
- Dedeoğlu, S. (2006-2007). “Avrupada Ev İçi Hizmetlerinde Göçmen Kadın Emegi Ve Sosyal Refah Devleti.” *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 17(5),78-91.
- Dedeoğlu, s. ve Gökmen, E. Ç. (2020). “Göç Teorileri, Göçmen Emegi ve Entegrasyon: Kadınların Yeri.” (Der: Biehl ve Danış). *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları*. İstanbul: SU-Gender/GAR. 18-37.
- Demirdizen, D. (2013). “ Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar: Yeni Düzenlemelerle Yarı Köle Emegine Doğru mu?”. *Çalışma ve Toplum* (3), 325-346.
- Durmaz, N. (2018). *Kollektif “Feminist Sosyal Politika; Bakım, Emek, Güç. İçinde; Tamamlanmamış Devrimin Türkiye Yansımaları”* Nota Bene Yayınları, İstanbul.
- Eder, M. (2007). “Moldovalı Yeni Göçmenler üzerinden Türkiye'deki neo-liberal Devleti Yeniden Düşünmek”. *Toplum ve Bilim* 108, 129-142.
- Erder, S. (2000). “Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler Türkiye “Göç Alan” Ülke Mi?.” Atacan, Fuat, Türkay ve Kurtuluş (Eds.). *Mübeccel Kiray İçin Yazılar*. İstanbul: Bağlam, 235-259.
- Erder, S. (2011) “Zor Ziyaret:Nataşa mı? Döviz Getiren Bavul mu?:Eski Doğu Bloku Ülkelerinden Gelen Kadınların Emek Piyasasına Girişi”, (Der: S.Sancar). *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye*, Cilt.I.İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. 191-218.

- Erdoğdu, S. ve Toksöz, G. (2013). "Kadınların görünmeyen emeğinin görünen yüzü: Türkiye'de ev işçileri." *Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi, Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi; No. 42.*
- Etiler, N. ve Lordoğlu, K. (2010). Göçmenlerin sağlık sorunları: Ev hizmetlerinde bir alan araştırması. II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu 4-5-6 Kasım Bildiriler. Denizli: Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, 2010. s. 93-118.
- Gökbayrak, Ş. (2009). "Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar", *Çalışma ve Toplum*, 21(2), 55-81.
- Gönül, S. (2020). "Zorunlu göç ve toplumsal cinsiyet: Suriyeli kadınların evlilik deneyimleri." (Der: Biehl ve Danış). Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları içinde. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR), 80-101.
- Güler, C. (2021). "COVID-19 Salgını Döneminde Ev İşçilerinin Derinleşen Sorunları: İstanbul Örneği". *Journal of Economy Culture and Society*, (64), 183-206.
- Hochschild, Arlie R. (1983), *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*, Berkeley, University of California Pres.
- ILO (2015) ILO Global Estimates on Migrant Workers, Results and Methodology, Special Focus on Migrant Domestic Workers, Geneva: International Labour Office.
- ILO (2020c), Impact of the COVID-19 crisis on loss of jobs and hours among domestic workers, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_747961.pdf (30.08.2021).
- ILO (2021). Ev İşçiliğinin Türkiye'deki Görünümü: Kapsam, Boyut ve Sorunlar. (Ceyhun Güler). Uluslararası Çalışma Örgütü, Ankara.
- IMECE Domestic Workers Union. (2020). *İmece Ev İşçileri Sendikası Covid-19 salgın süreci raporu*. Erişim: <https://www.catlakzemin.com/wp-content/uploads/2020/07/imece.pdf>

- IOM (Uluslararası Göç Örgütü), (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. (Ed:Richard Perruchoud ve Jillyanne Redpath). (2. Basım).
- IOM (International Organization for Migration) (2020).
<https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2020-interactive/> (30.08.2021).
- Kaşka, S. (2005-2006). “The New International Migration and Migrant Women in Turkey: The Case of Moldovan Domestic Workers” , *MiRe Koc Research Projects*. İstanbul: Migration Research Program Koç University.
- Kaşka, S.(2007), “Ev İçi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye’deki Göçmen Kadınlar”, Türkiye’de Yabancı İşçiler: Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri içinde, Der: F. Aylan Ari, Derin Yayınları, İstanbul: 225-240
- Kofman, E., Raghuram, P. (2009). “The implications of migration for gender and care regimes in the South.” *Social Policy and Development Programme Paper No. 41*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Kofman, E. (2000) “The invisibility of skilled female migrants and gender relations in the study of skilled migrants in Europe”, *International Journal of Population Geography* 6: 45-59.
- Kümbetoğlu, B.(2012).“Göç Çalışmalarında “Nasıl” Sorusu?” S.G.I. ÖNER ve N. A. Ş. ÖNER (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 49-85.
- Lutz, Helma (2010). Gender in the Migratory Process. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36, No. 10. 1647-1663
- Massey, S.; Arango, J.; Hugo, G.; Kouaouci, A.; Pellegrino, A.; Taylor, E. (2014). Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi. *Göç Dergisi*, 1(1), 11-46.
- Morokvašić, M. (1984) . “Birds of Passage are also Women ...” *International Migration Review*, 18(4), 886-907.
- Morokvašić, M. (2004). 'Settled in Mobility': Engendering Post-Wall Migration in Europe. *Feminist Review*, No. 77, 7-25.

- Neuman, L. W. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*(7. Basım). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Schrover, M. ve Moloney, Deirdre M. (2013). *Gender, Migration and Categorisation Making Distinctions between Migrants in Western Countries, 1945-2010*.Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Sassen, S. (2000). “Women’s Burden: Counter-geographies of Globalization and The Feminization of Survival” *Journal of International Affairs*, 53(2), 503-524.
- Sayım, F. (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Tez Yazım Yöntemleri*(3. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şahin, Ç. (2018). Türkiye’de Kadın Göçmen İşçilerin Durumunun ‘Emek-Sermaye Çatışmasında’ Yeniden Değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, 54(4), 2155-2192.
- Toksöz, G., Erdoğan, S. ve Kaşka, S. (2012) *Türkiye’ye Düzensiz Emek Göçü Ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları*. Ankara: IOM
- Toksöz, G. ve Ünlütürk, U. Ç. (2011). “Göç Kadınlıyor mu? Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış.” *Birkaç Arpa Boyu-21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*, (Der: S. Sancar), Cilt 1, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ulutaş, Ü. Ç. ve Kalfa A. “Göçün kadınlaması ve göçmen kadınların örgütlenme deneyimleri,” *Fe Dergi* 1/2 (2009): 13-28.
- Ulutaş, Ü. Ç. (2010),Evin İçi İşyeri: Ev Hizmetleri, Ücretli Emek ve Göçmen Kadın Emegi, *Kapitalizm Ataerkillik ve Kadın Emegi* içinde der: Öztürk ve Dedeoğlu. İstanbul: SAV
- UN (United Nations). (2019). Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
<https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp>(30.08.2021)
- Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*(3. Basım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Ünlütürk-Ulutaş, (2009). “Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek”,*Çalışma ve Toplum* 2(21),25-40.
- Yalçın, Ç. (2015). “Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar ve ekonomik şiddet,” *Fe Dergi* 7, no. 1, 50-60.
- Yaman, M. (2018). “Suriyeli Kadın Mültecilerin Emek ve İstihdam Koşulları.” *Toplum ve Hekim*, 33(4). 306-311.
- Yaman, M. , Dedeoğlu, S. (2010) , “Kapitalizm ve Ataerki İlişkisi Çerçevesinde Kadın Emegi.” İçinde: Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emegi: Türkiye Örneği, Sosyal Araştırmalar Vakfı, 11-26
- Zlotnik, H. (2013). “Data Insight the Global Dimension of Female Migration”, United Nations. 2002. *International Migration Report: 2002*.

7. EKLER

EK1 Araştırmada Kullanılan Soru Rehberi

Kadın göçmenlere yönelik soru rehberi

Demografik bilgiler

Yaşınız nedir?

Evli misiniz? Çocuğunuz var mı?

Eğitim durumunuz ve mesleğiniz nedir?

Hangi dilleri biliyorsunuz?

Türkçe biliyor musunuz? (okuma, anlama, günlük dil vs.)

Göç kararı ve süreci

Kaç yıldır Türkiye’desiniz?

Türkiye’ye gelmeden önce çalışıyor muydunuz?

Türkiye’de çalışmaya nasıl karar verdiniz?

Neden Türkiye’yi seçtiniz?

Göç etme süreciniz nasıl gelişti? Hangi yolla göç ettiniz? (arkadaş, ajans vs.)

Göç etme sürecinde karşılaştığınız zorluklar nelerdi? Nasıl üstesinden geldiniz?

Göç etme kararı aldığınızda beklentileriniz nelerdi?

Türkiye’ye geldiğinizde ne gibi zorluklarla karşılaştınız?

Türkiye’ye geldiğinizde size yardımcı olan birileri oldu mu? Kimler?

Geldiğinizde iş-barınma gibi sorunlarınızı nasıl çözdünüz?

İş deneyimi

Türkiye’ye ilk geldiğinizde nasıl iş buldunuz?

Neden ev içi hizmetlerde çalışmayı tercih ettiniz?

İlk işiniz ne oldu?

Kaç defa işveren değiştirdiniz? Sebepler?

İş ararken hangi kanalları kullanıyorsunuz? (Ajans ile çalıştıysa komisyon verdi mi?)

Şu andaki işiniz nedir? (yaşlı / çocuk bakımı vs.)

Yatılı mı çalışıyorsunuz? Neden yatılı çalışmayı tercih ettiniz?

Çalıştığınız evde hangi gündelik işlerden sorumlusunuz?

Günde kaç saat çalışıyorsunuz? Belirli saatler arasında mı çalışıyorsunuz? Gece de ihtiyaç olduğunda çalışıyor musunuz?

İzin gününüz var mı?

Pandemide izin ve mesainizde değişiklik oldu mu?

İşte ne tür zorluklarla karşılaşıyorsunuz?

İşveren sizin için çalışma iznine başvurdu mu?

Ne kadar maaş alıyorsunuz?

Ödeme zamanı nasıl oluyor, sıkıntı yaşanıyor mu?

Aldığınız ücret yeterli mi? Aile üyelerinize para gönderebiliyor musunuz?

Kendinize ait bir odanız var mı?

Evde yemekleri kim yapıyor? Kendinize ait yemek yapabiliyor musunuz? Aile ile birlikte yiyor musunuz?

Pandemi döneminde

Pandemi döneminde haneden kimse Covid'e yakalandı mı? Karantina ve bakım nasıl oldu?

Siz Covid'e yakalandınız mı? Nasıl bir karantina süreci yaşadınız?

Test yaptırdınız mı? Nerede, nasıl?

Aşı oldunuz mu?

Ev-aile üyelerinden yakalanan oldu mu? Neler yapıldı?

Çalışma koşullarınızda pandemi döneminde ne tür değişiklikler oldu?

Sorumlu olduğunuz işler artı mı? Neler? (temizlik, bakım vd)

Çalışma süreniz arttı mı?

Tatil günlerinizde değişiklik oldu mu?

Sağlık sorunu yaşadığınızda neler yaptınız?

Hanede kalan sayısı arttı mı?

Aile üyeleri ile ilişkileriniz nasıl, sorunlar yaşadınız mı?

Mesai dışında serbest zamanının var mı?

Günün kaç saatinde kendinize ait size kalıyor?

Pandemi süreci kendinize ayırdığınız süreyi nasıl etkiledi?

Çalışmadığınız zaman neler yapıyorsunuz?

Size kalan vakti nasıl değerlendiriyorsunuz? Neler yapıyorsunuz?

Pandemi döneminde arkadaşlarınızla görüşebildiniz mi? Nasıl?

Pandemi döneminde iş değiştirmek zorunda kaldınız mı? Sebepler?

Gelecek beklentiler ve planlarınız neler?

STK-Ajanslara yönelik soru formu

Erişim ve sözleşme

Ne kadar süredir bu hizmeti veriyorsunuz? Göçmen kadınların ve ailelerin size ulaşması kolay mı?

Daha çok hangi gruplarla çalışıyorsunuz?

Göçmen kadınlara nasıl erişiyorsunuz? Onlar size nasıl erişiyor?

Aileler size nasıl erişiyor? Siz aileleri nasıl buluyorsunuz?

İki taraf arasında anlaşma-sözleşme yapılıyor mu? Bu anlaşmalar-sözleşmeler nasıl hazırlanıyor?

Anlaşmalar neleri içeriyor? Taraflardan talep edilenler neler?

Göçmen kadınların bu alanda talepleri neler oluyor? Sözleşmede yer alıyor mu?

Ailelerin bu alanda talepleri ve sözleşmedeki yeri nedir?

Bu anlaşma-sözleşme ile göçmen kadınlara güvence veriliyor mu?

Ajansların taraflardan talebi neler oluyor? Göçmen kadınlardan yeni iş-aile için neler talep ediliyor?

İş bulma ve talepler

İşi nasıl buluyorsunuz? Göçmen kadınlara ve ailelere erişiminiz nasıl oluyor?

Göçmen kadınların talepleri neler oluyor? Bu talepler sağlanabiliyor mu?

Ailelerin talepleri neler oluyor?

Yaygın çalışma koşulları nedir? Mesai saati- evde yapılacak işler vb neleri talep ediyorlar?

Bu koşullar nasıl belirleniyor?

Anlaşma-sözleşme süreci nasıl işliyor? Ailelerle ön görüşmeler yapılıyor mu? Kadın göçmenlerin çalışacağı ortam hakkında bilgi sahibi olunuyor mu?

Çalışma iznine aileler başvuruyor mu? Siz aracı oluyor musunuz?

Göçmen kadınlar için işte daha çok hangi sorunlar yaşanıyor? (çalışma koşulları, dil, ücret, sağlık vs.)

Bu sorunlar karşısında ajans-aracı neler yapıyor?

Ajans için ne tür sorunlar yaşanıyor? Herhangi bir sorunda nasıl bir çözüm üretiyorsunuz?

Ailelerin şikâyetleri oluyor mu, oluyorsa neler? Bunlar nasıl çözüme ulaştırılıyor?

Göçmen kadınlar çok sık iş-yer değiştiriyor mu? Değiştirme sebepleri çoğunlukla neler oluyor?

Bu iş değiştirmede ajansın-aracının rolü nedir? Nasıl yeni aile-iş buluyorlar?

Adli vakalar var mı? Evden-işten çıkarılan, tacize uğrayan kadınlar olmuş-oluyor mu?

Bu durumda ajans-aracı neler yapıyor?

Pandemi dönemi

Pandemi döneminde iş bulmalar-erişimler nasıl oldu?

Bu dönemle birlikte yer değiştirme-iş değiştirmeler de artış yaşandı mı?

Pandemi dönemiyle taleplerde değişim yaşandı mı?

Bu dönemde ailede talepler ne oldu? (Evden çıkmama, aile-arkadaşla görüşmeme, tatil günlerinde azalma-yokluk vs.)

Hanede kişi sayısında artış yaşandı mı? Yapılacak işler ve mesai saatlerinde artış yaşandı mı?

Çalışma koşullarında başka ne gibi değişiklikler yaşandı?

Göçmen kadınların taleplerinde bir değişim oldu mu?

Göçmen kadınların işte-evde yaşadığı sorunlarda bir artış oldu mu? Ne gibi sorunlarla karşılaştılar?

Bu sorunlar karşısında aracı-ajans bu dönemde ne yaptı?

Bu pandemi döneminde işten çıkmalar-çıkarmalar arttı mı? İşten ayrılmaların sebepleri genelde neler oluyor?

Yeni aileler-iş bulma da zorluk yaşandı mı? Ne gibi?

Pandemi döneminde adli vakalar oldu mu-artış yaşandı mı? Evden çıkarılan-tacize uğrayan kadınlar oldu mu?

EK 3 Tanımlar

Covid-19:İlk olarak Çin'in Vuhan şehrinde 2019 yılı Aralık ayının sonlarında ortaya çıkan, bulaştığı kişilerde ateş, öksürük, nefes darlığı gibi belirtilere neden olan hastalık; Yeni Koronavirüs Hastalığı (T.C. Sağlık Bakanlığı, Covid-19 Sözlüğü).

Ev işi: Ev hanehalkı için veya ev içerisinde icra edilen işleri ifade eder (ILO, 2011).

Ev işçisi: istihdam ilişkisi dâhilinde, ev işleri ile uğraşan herhangi bir kişiyi tanımlar (ILO, 2011).

Pandemi: Bir hastalığın veya enfeksiyon etkeninin ülkelerde, kıtalarda, hatta tüm dünya gibi çok geniş bir alanda yayılım göstermesi (T.C. Sağlık Bakanlığı, Covid-19 Sözlüğü).

